СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. II — Св. 5-6

БЕОГРАД 1951

САДРЖАЈ

Научна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД, 1951

НАШ ЈЕЗИК

Књига II Нова серија Св. 5—6

У ИНТЕРЕСУ ШТО БОЉЕ КЊИГЕ

Ми смо већ помињали да су се услови за добру књигу знатно поправили свугде у нашој земљи. Иако хартија још није увек на довољној висини, морамо поменути да и у Београду излазе књиге у доброј техничкој опреми — можда не у таквој мери као у Љубљани или Загребу, али се јављају. Иако штампарска вештина није увек код нас (мислимо у Београду) на довољној висини, и ту се већ много штошта поправило и има изгледа да ће се поправити у потпуности. Наша издавачка предузећа постарала су се да свака књига има свога „редактора" и „коректора" (само у ређим случајевима редактор и писац или преводилац књиге су једно исто лице). О њима, редакторима и коректорима, хоћемо да проговоримо неколико речи, јер и они данас у извесној мери деле одговорност за квалитет књиге, наравно, остављајући главну одговорност писцу или преводиоцу.

Установа редактора и коректора као сталних звања која се брину, заједно са писцима и издавачима, о ваљаности књиге коју какво књижарско предузеће издаје — релативно је нова; зато она нису, можда, ни израђена у појединостима. Да покушамо, на основу искуства које стичемо читајући књиге са означеним пуним именима редактора и коректора, што показује и њихову јавну одговорност, — да приђемо овом питању мало ближе.

Посао коректора очигледно је технички, наравно, у ширем смислу речи. Његов је задатак да познаје врсте штампарских слогова, да се не би допустила неједнакост у словима и да би се исправиле друге недоследности које фактори

штампарија често пропуштају да исправе или и сами недовољно добро што ураде. То се догађа доста често. Друга је страна тога задатка у исправљању погрешака у слагању. Није довољно извршити само једно читање тзв. прве коректуре, већ је потребно исцрпно читање текста најмање у још једној коректури, а, ако су мешовити текстови са језицима мало познатим слагачима, и више пута. То је особито потребно ако је слог машински који при најмањој поправци тражи исцрпно читање стране на којој је поправка извршена. Напослетку, задатак је коректора да изврши поправљање и уједначавање у правопису, и то у свима правцима, ако је каквих омашака, недоследности или неједнакости остало у тексту пишчеву или преводиочеву.

Много је сложенија дужност редакторова. Његова је дужност да се брине о исправности текста, донекле и по садржини, а, углавноме, о стилу и језику. То не значи да редактор може по својој вољи мењати садржину, стил и језик пишчев. Али је његова дужност да скрене пажњу писцу или преводиоцу на какву рогобатност у стилу или неправилност у језику. Те поправке он мора вршити у споразуму са писцем. У случају да писац не хтедне ни на што пристати, и онда када су грешке очигледне, редактор не може примити одговорност за свој удео у књижевном делу и најбоље је да се тада повуче, све док предузеће не би јасно одредило и дужности и права редакторска на која би и писци пристали и обавезали се да их поштују. Без тога би и сама установа редакторства била илузорна. Ми бисмо ишли још и даље и рекли бисмо да је дужност редактора ако опази и какву недоследност у садржини да на њу скрене пажњу писцу; али мислимо да те врсте редакторске примедбе не би смеле бити обавезне за писце.

Све напомене ове врсте тичу се текстова који су у потпуности уређени за штампање, а не и дела која редактори рукописа уређују, тако да и језичких, и стилских, а, поготову, садржајних грешака у њима не би смело бити много. У случају да таквих грешака има много, рукопис би морао бити враћен писцу или преводиоцу да га исправи. Али често, и поред велике пажње, омакну се грешке различне врсте

оним писцима и преводиоцима којих је пажња и сувише усретсређена на садржину дела. Ту редактор може бити врло користан.

Дужност коректора и редактора је чисто социјална. Они врше оне функције које им налажу исправан стил и исправан језик. Зато им писци, исто као и само друштво, морају бити захвални ако изврше с успехом свој задатак. Јер велики број штампарских грешака одвраћа читаоце од књижевних дела и навикава их на аљкавост у послу, а језичке и правописне грешке заразне су као све што се пушта у друштвени промет као правилно или општепримљено и онда када није такво.

Овде морамо учинити неколико потребних ограда. И коректор и редактор морају бити на висини свога посла. Данас се то не може рећи за многе које предузећа објављују као такве. Управо, у два правца њихов је рад за осуду: и онда када пропуштају, готово на свакој страни оригиналног или преведеног дела, понешто што је могло и морало бити исправљено, и онда када су сувише ревносни у своме послу и исправљају сувише, уједначују и стил и језик писаца према своме недовољном познавању и једног и другог. Иако су позвани да помогну и писцу и јавности, они им тада само одмажу, сводећи често лепе особине језичке на њима познате граматичке калупе, сувише уске и неправилно схваћене да би се сва многоструччност и лепота и мисли и језика могла осетити. Такво уједначавање није у духу Вукову, није у духу непосредности и пуне народности нашега језика.

Када се од коректора и од редактора тражи добро познавање посла који раде, мора им се осигурати и начин да дођу до потребних знања. Ми не можемо улазити овде у појединости, али мислимо да би за коректорски позив био довољан (поред средње школе) и какав специјални курс ове врсте, да не би и несвесно уносили своје грешке у пишчев текст, као што, нажалост, још увек бива. Међутим за редакторски позив морало би се тражити и много више. Можда би се у крилу Новинарске академије могло организовати и једно и друго, пошто у њој има већ пре-

давача за стручне предмете који се од њих траже. Можда би се то могло и како друкчије организовати. У сваком случају, у интересу је наше културе, књижевног језика и усавршавања наше књиге да се и у том правцу предузму потребне мере. Овако често и најбоље намере у овом правцу издавачких предузећа пропадају без видних резултата.

Уредништво

О ПРОМЕНЉИВОСТИ БРОЈА *ДВА*

Један наш приповедач у једној својој збирци приповедака употребио је овакву реченицу: „Држећи крстоње око врата двама прстима...” Облик *двама прстима* био би, са чисто граматичког гледишта, правилан јер у нашим граматикама стоји да је број *два* променљив, а његов инструментал гласи *двама*. Но и поред његове правилности, облик *двама прстима* звучи необично. Потврду томе налазимо у граматикама: „Напред наведене реченице (Поред тих *двају* ораха налазиле су се и две јабуке. А с ових двеју јабука деца су набрала пуну корпу) обичније су у облику: „Поред та два ораха... А с ове две јабуке..” (Алексић—Стевановић, Граматика срп. језика). Ово се, истина, односи на број *два (две)* уз предлоге, али и у употреби без предлога постоји тенденција да број *два* (то вреди још више за бројеве *три* и *гетири),* слично бројевима од *пет* навише, постане непроменљив, односно да се његова промена што више ограничи.

Још Вук је у својој Граматици објављеној у I издању Рјечника (1818) констатовао да се „два, три, четири, склањају само у женском роду”. У II издању Рјечника (1852) Вук, међутим, даје и једну потврду за промену мушког рода у стиховима из народне песме „Јакшићеви двори похарани”: Она поји по путу путнике | А за здравље *двају браће* своје (Срп. нар. пјесме, књ. II (1865), стр. 622).

И Даничић у Малој српској граматици, 1850, држећи се Вука, вели: „Од *два* мијења се само женско *двије,* тако се и *три* а и *гетири* мијења само за женски род”, — да би доцније унеколико изменио своје мишљење, утврђујући

да се „у бројевима *два, оба, три, гетири* нерадо мијењају облици, као што су се у осталијех са свијем престали мијењати". (Облици српског или хрватског језика 6, 1872, стр. 46). Али он сам, како вели Маретић, нигде не употребљава облике мушког рода.

Од Вукова времена наовамо употреба облика *двају* и *двама* није тако ретка. У грађи Института за српски језик САН, која обухвата период од 150 год. (цео XIX и прву половину XX века), налазимо око двадесетак примера са овим облицима: [Множитељ] ... не мора бити ... једног рода с другим двама бројевима (Шпанић, Рачуница, 1853, стр. 51); у двама тим домовима укрштају се ... разне класе, друштвене (Миловановић М., О парламент. влади, 1888, 15); Да рјеше неспоразумљење њеко међу митрополитом ... и двама епископима (Милаш, Правила прав. црк. II, 1873, 60); Кад ме види прво јутро међу двама дјеверови (Вила, 465); О равноправности може се говорити међу двама народима (Цесарец, Књиж. републ. 1923, 82); Насеља су на овим двама елементима језерске пластике (Срп. етн. зб. XXI, 1921, 167); Према овим двама правилима (Економист 1912, 1/2); Дискусија се задржала на тим двама питањима (Гласник Југ. проф. друштва XII, 1931, 338); Види се по двама записима на његовим књигама (Т. Остојић, Захарије Орфелин, 1923, 25); Како ће се све то поравнати међу њима двама (Маглајлић, Из ст. вилајета, 1909, 48); Мора бити нешто међу њима двама (Исто, 55); Ја сам синоћ у онијех двају просјака видио силу новаца (Чајкановић, Срп. нар. прип., 261); Помоћу двају христијанскијех цâрâ (Милутиновић С., Ист. Србија, II изд., 188, 257); С њима двама пет стотин четника (Нар. пј. бос. и херцег., 1858, 320); А не води двају нетијака (Марјановић Л., Хрв. нар. пј., 1864, 16); Дјеверима двама анђелима, — Њима даше свету Духијану (Петрановић Б., Срп. нар. пј. I, 1867, 2); Те је шаље двама Војновићем (Исто II, 662).

Сем последња три примера, у свима осталим *два* стоји уз предлог који сам по себи показује падеж, и у свима њима би и ген. *двају* и дат. *двама* могао бити замењен номинативом *два* или бројном именицом *двојица* без икакве штете по

разумљивост (с друга *два* броја, у та *два* дома, међу митрополитом... и *двојицом* епископа, међу *два* дјевера или *двојицом* дјевера, међу *два* народа, на ова *два* елемента, по *два* записа, међу њима *двојицом,* у она *два* просјака, помоћу *два* . . . цара, с њима *двојицом).* Последња три примера, у којима је *два* уз именицу без предлога, из народне су поезије, и у њима је свакако потреба за утврђеним бројем стихова одиграла значајну улогу. Тако у првом, због стиха, имамо неправилан акузатив (или генитив уз негацију?) *двају нетијака* место *два нетијака,* у другом се без икакве промене смисла може рећи: *Дјеверима двојици анђела,* док би у трећем *двојици Војновића* повећало број стихова за један.

Разумљиво је да је тенденција ка непромењивости јача у м. роду него у женском, нарочито уз именице које значе људе. Томе је допринела могућност употребе бројне именице *двојица* за означавање броја мушких лица. (Ушла су *два* друга или *двојица* другова, али: дао сам *двојици* другова, сетио сам се *двојице* другова, био сам са *двојицом* другова и сл.).

Друкчије стоји ствар са женским родом *две.* Непостојање бројне именице за означавање броја лица женског рода приморава нас да *две* уз именице које значе чељаде (уз друге именице в. ниже) мењамо у свим падежима (ген. *двеју,* дат., инстр. и лок. *двема).* Примера за то налазимо доста и у Вука и у Даничића, као и код осталих писаца: А мени је жао, беже, било, | Жао било двеју сиротица (Вук, НП 2, 356); И уђе . . . у шатор двију робиња (Даничић, Ст. завјет, 1938, 26); А ти велиш двема сиротама (Вук, НП, 2, 356); и сл. Али и овде се у неким случајевима јавља тенденција ка непромењивости. Од наведена три примера, само у трећем објекат заједно са својом бројном одредницом *(двема сиротама)* мора стајати у одговарајућем падежу (дативу). У првом и другом примеру, међутим, и објекат у генитиву *двеју сиротица* и посесивни генитив (шатор) *двију робиња* могу се заменити непромењеном бројном конструкцијом: Жао [ми је] било *две ситротице* и шатор *две робиње.*

Овде основно значење одређује израз *жао ми је* и именица *шатор*, што омогућава да се бројна конструкција не мења.

Ограничавање промене броја *два* шири се даље и уз именице које значе уопште жива бића и предмете. Како у овим случајевима нема одговарајуће речи која би могла преузети функцију броја *два*, као што је случај с бројном именицом *двојица* уз именице које значе људе, облици *двају* и *двама* не могу се увек избећи. Истина да Вук у поменутој граматици (стр. XLVIII) вели: „Кад се говори о животињама и о људма, онда се понајвише у мушком роду у свима осталим падежима претвори основно име *два, три, гетири* у суштествително (тј. именицу — С. М.) *двојица, тројица, гетворица*”, и у напомени испод текста додаје да се „двојица, тројица, четворица итд. понајвише говори о људма, а може се рећи о осталим животињама, н. п. подај оној двојици волова нека лижу соли итд.” Код Вука је ово разумљиво с обзиром на његово категоричко тврђење (на истој страни) да се *два, три* и *гетири* склањају само у женском роду. Данас се, међутим, *двојица* и друге бројне именице употребљавају искључиво уз именице које значе мушко чељаде (или ако је име неке животиње употребљено фигуративно, као, напр., *во* у значењу *глупак, глуп говек)*. Према томе Вуково *двојици волова* и сл. примери с дативом доводе нас у ситуацију када морамо употребити *двама* (подај оним *двама воловима)*, јер би *двојици волова* могло добити други смисао. Иста ситуација настаје и уз именице које значе предмете, као напр.: Пламен се приближавао *двама* доњим спратовима; *Двама* рачунима додао је и трећи и сл., али се овакве конструкције обично избегавају (Пламен је доспео до два доња спрата, Уз два рачуна додао је... или сл.).

У употреби инструментала без предлога, тј. када је у питању право инструментално значење, језик прибегава другом средству — бројној конструкцији с предлогом *с*. Тада, формално, долази до изједначавања инструменталног и социјативног значења. Реченице: Дошао је *с два ножа* за појасом и Секао је хлеб наизменично *с два ножа* (м. *двама ножевима)*, по основном значењу се потпуно разликују: у

првој је социјативно, у другој инструментално значење. А ипак је таква употреба сасвим обична. Исто је тако и у примерима: Дошао је *са своја два брата* (обичније *са двојицом своје браће)* — социјатив, и Моји другови ору *са два плуга* (м. *двама плуговима)* — прави инструментал и др. И у примеру наведеном у почетку било би данас много обичније и боље *с два прста,* као што бисмо рекли и: Погодио га је *с два метка* (а не — *двама мецима);* Оборио га је *с два ударца* (м. *двама ударцима);* Подигао је терет *с два прста* (м. *двама прстима)* и сл.

Из свега овога можемо закључити да где год нека друга реч (предлог, глагол, именица) одређује основно значење — падежни облик почиње да постаје сувишан, број *два* уз именице престаје да се мења.

То упрошћавање имамо и код генитива *двају* уз именице које значе животиње и предмете. Бојим се *његова два пса* — већ је обичније него његових *двају паса,* иако је по облику једнако са акузативом: Видео сам *његова два пса;* или: Сетио сам се *последња два догађаја* (м. *последњих двају догађаја)* према: Описао сам последња *два догађаја* и сл.

Слично је и са облицима женскога рода *две* уз именице уопште: Не знам да ли се обе или која од њих двију у нас налазе (Панчић, Птице, 56); Ни једна од ови' двију преповедки (Зубан, Жил Блаз I, 29); Разабире се из двеју листина (Рачки, Борба Ј. Слов., 160); Па се предлаже нов избор у овим двема општинама (Нар. скупшт. 1890); Са двију страна чу се топот (Назор, Фантаз., 69). У свима овим примерима предлог показује падеж, и зато никако није неопходна промена броја *две* (... која од њих двије, од обе двије преповедке, из две листине, у ове две општине, са две стране).

У примерима: За своје две кривице ... буде осуђен двема пресудама (Авакумовић, Стиц. злоч., 177), и Носни ходници [су] обдарени двема различним осетљивостима (М. Ђ. Мил., Физиол., 148) — конструкција броја *два* с предлогом *с* (са две пресуде, са две различне осетљивости) у значењу правога инструментала још је необична по нашем је-

зичком осећању (а то није случај с конструкцијом — *с два ножа* и сл.), вероватно због чешће употребе промене ж. р. *две*.

Као што у примерима за м. р.: Бојим се његова два пса и Сетио сам се последња два догађаја — имамо обличко поклапање са акузативом, односно непромењен број *два* уз глаголе који траже генитив, и у случају употребе ж. р. долазимо до истог закључка. Место: Бојим се *његових двеју кућа* и Сетио сам се *последњих двеју сцена* — све више продире: Бојим се његове *две куће* и Сетио сам се *последње две сцене,* иако нам је, можда, ово мање обично него у примерима м. рода.

Посебну пажњу заслужује употреба облика ж. рода *две* уз именице м. и ср. рода. У грађи Института за срп. ј. налазимо неколико таквих примера. Међу њима један је од Вука (из нар. песме), а два од Даничића (из превода Ст. завета): Заповеди Господ Бог — *двема трима анђелом* (НП 1, 127); Мојсије даде нашљедство *двјема племенима* (Ст. з. 1938, 189); Шта је учинио *двјема војводама* (Исто, 277), Прва два се могу објаснити Вуковим и Даничићевим тврђењем да је број *два* непромењљив, па је место *двама* узет дат. ж. р. *двема, двјема* (иако би у првом примеру да није стих свакако било *двојици).* За трећи пример Даничић има оправдање, с обзиром на то што *војвода* улази у групу именица м. р. које су у множини граматички женског рода, те је облик *војводама* дат. мн. женског рода (као женама, кућама и сл.). Од осталих примера два су из листа *Одјек* за 1886 год. (Да би се омогућило хајдуковање *двема хајдуцима,* бр. 26, стр. 2 и Лако је увидети да је овим *двема захтевима* крајња супротност... 51/2), један је Маретићев (Хрватска ... стара књижевност поноси се *двјема* прекрасним рукописима, Бр. коло 1898, 373), један из Чајкановићевих Срп. нар. припов. (Бог заповеди својим *двема анђелима,* стр. 370), а два су новијег датума (Дозначио *двема друштвима,* Воља 1926, 501 и Само пристаниште није најзгодније постављено према овим *двема теренима,* Сиришевић, Наше морске луке, 1927, 23). Ван сумње је да би се место *двема хадјуцима* и *двема анђелима* данас рекло *двојици хајдука* и *двојици анђела,* док би у остала четири примера морао бити употребљен облик м. р. — *двама,* уколико се не би могло

прибећи једној од конструкција с непромењеним бројем *два*, о којима је напред било речи. Тако би у примеру Т. Маретића (који, као доследан Вуковац, није хтео да употреби инстр. м. р. *двама рукописима)* много боље било рећи: *Поноси се са два прекрасна рукописа* (као што се обично каже: Поноси се са своја два сина и сл.), јер су данас облици ж. р. *две* уз именице м. р. сасвим изашле из употребе.

Св. Марковић

ЗНАЧЕЊЕ НЕКИХ СТИХОВА ИЗ ЊЕГОШЕВЕ ЛУЧЕ МИКРОКОЗМА

Међу нашим песницима из времена од последњих сто и неколико година нема ниједног чији стихови захтевају толико коментара колико Његошеви. Ову потребу тако честих коментара Његошевих песама условљава природа његова језика и стиха и карактер његове поезије уопште.

Његош се обично, и с правом, убраја међу оне наше песнике који су први сва своја дела писали народним језиком. И заиста, у језику Његошевих дела, у његову речнику и синтакси, у фрази и облицима, у његову начину мишљења и израза има врло много народног. Али баш то, с једне стране, изискује посебна објашњења, јер све ово код Његоша има дијалекатски карактер, као што непознавање посебних обичаја, схватања и назора Његошева ужег завичаја смета лаком разумевању многих његових стихова. С друге стране, у Његошеву језику има понешто што није народно, има, напр., доста руских речи, и целих израза. Даље, и у овој области се запажа нешто утицаја савремених му српских песника, који нису писали чистим народним језиком — посебно изузетног утицаја његовог песничког учитеља Симе Милутиновића. Затим се Његошев стих — који је, гледајући од ока, најобичнији стих народне песме, осмерац и десетерац — најчешће у знатној мери разликује од народног осмерца и десетерца. Најзад, дубока мисаоност Његошеве поезије, таналност осећања, поетичност израза и други квалитети његовог великог песничког дара чине многе његове стихове донекле неразумљивим. Када се овоме дода да Његошева интерпункција — као ни интерпункција приређивача

првих издања Његошевих дела, уколико су они нешто тамо мењали — не доприноси много, него понекад и смета, лакшем разумевању његових стихова, онда је јасно зашто је Његошевим делима, скоро свима, иако не свима подједнако, потребан вишестрани коментар.

Од Његошевих дела досада је коментарисан скоро једино Горски вијенац, а само изузетно поједини стихови из других дела. Некада су дати коментари врло добри, а понегде су, разуме се, потребна још шира и дубља објашњења. Неопходни су, дакако, коментари и осталим Његошевим делима, нарочито Лучи микрокозма[1]) и неким његовим мањим песмама. Јер нећемо претерати ако устврдимо да појединци често ова дела читају прелазећи преко извесних места и не разумевши их. Штавише, на понеком примеру се може показати да ни редактори издања Његошевих дела нису свакад разумевали све стихове у њима. Или се бар, да будемо блажи, неки стихови могу и друкчије разумети, а не само онако како су их они разумевали. Ово свакако можемо казати за 101—110 ст. I, песме Луче микрокозма, којима се овде мислимо забавити. Ти стихови су:

То изусти, рече: „Сљедуј за мном!”
Одведе ме у царство свјетовах,
Како капља росе са цвијета
Или зрнце леда́ прозрачнога
При погледу свијетлога сунца
Што у небо дигну слабе зраке.
И ја, пламтећ величеством неба,
Подобно сам њима урадио:
Некакво ме својство дигло тамо,
Некакав ме свети магнет тегли.

Стихови су наведени с интерпункцијом према издањима Луче од 1923 и 1926 г. (издање Српске књиж. задруге бр. 170 и државно издање Његошевих делу у славу преноса песникових костију на Ловћен) у редакцији М. Решетара. А иста је интерпункција и у издањима

[1]) Једно издање Луче с коментаром приредио је Б. Ковачевић за Библиотеку Задруге проф. друштва, Београд 1934.

Народне културе у редакцији Д. Вушовића. О мање критичним издањима нећемо ни говорити. Ниједан редактор сем Б. Ковачевића, колико је мени познато, није давао никаква објашњења наведених стихова. И ми можемо само нагађати како их је овај или онај редактор разумевао и како се они уопште могу разумети. А по интерпункцији која је овде из означених издања пренесена намеће се једино ово објашњење.

Идеја која води песника позвала га је да иде за њом и одвела га у царство светова, дигла га је у висине, према небу, као што *капља росе* (курзив је свуда мој — М. С.) или *зрнце леда* при погледу сунца дигну у небо *слабе зраке*. Затим је песник („И ја, пламтећ величеством неба") урадио подобно њима („подобно сам њима урадио") — очевидно *слабим зракама:* некакво га својство подигло, некакав га је свети магнет теглио.

Овде се, дакле, може мислити да је песник себе упоређивао с овим *слабим зракама*. И атрибут *слаб*, очевидно, одговара ономе што песник скромно мисли о себи, о својој ништавности према величини и неизмерности свемира и онога што га држи. „Свијетла идеја", водиља песникова, „искра бесамртна", њега диже у висине као *капља росе* или *зрнце леда* — *слабе зраке*. Поставља се питање какве су то зраке (Његош ову именицу стално употребљава у облику ж. рода — *зрака* м. *зрак)* које диже капљица росе или зрнце леда. То може бити једино одблесак који се од њих одбија кад зраци сунца („поглед свијетлога сунца") падну на њих. Заиста „сасма преништавна" зрака. И тешко је веровати да је песник, поред све суптилности својих песничких осећања, баш ово замишљао и себе с тим „зракама" упоређивао. А још мање је оправдано поређење „искре бесамртне", песникове водиље, са капљом росе и зрнцем леда, јер њих „при погледу свијетлога сунца" сасвим нестаје као таквих, а „искра бесамртна" остаје иста.

Синтаксички у овоме поређењу које је песник дао имамо на једној страни *идеју водиљу* као субјекат, а *песника* као објекат, и према њима слику: *капљу росе,* односно *зрнце леда* као субјекат и *слабе зраке* — као објекат.

Иако друкчије схватање значења ових стихова уз обележену интерпункцију очевидно није могуће — то не значи да се они друкчије не могу објаснити. Проф. Н. Банашевић, који је за јубиларно издање Његошевих дела редиговао Лучу, не везујући себи руке интерпункцијом ниједног досадашњег издања, дао је много реалније и вероватније тумачење наведених стихова, дајући, разуме се, и интерпункцију која одговара његову тумачењу и коју ми овде преносимо:

То изусти, рече: „Сљедуј за мном!"
Одведе ме у царство свјетовах.
Како капља росе са цвијета
Или зрнце леда прозрачнога
При погледу свијетлога сунца
Што у небо дигну слабе зраке,
И ја, пламтећ величеством неба,
Подобно сам њима урадио:
итд.

Банашевићево тумачење[1]) је: искра бесмртна је позвала песника за собом и одвела га у царство светова. И он је, „пламтећи величеством неба", урадио као капља росе или зрнце леда које „при погледу свијетлога сунца" слабе зраке дижу у висину. Синтаксички: „искра бесамртна" је опет субјекат, а песник објекат радње дизања у висине, али су у слици с којом се ово пореди, сасвим супротно, *зраке* — субјекат, а стварни објекат је *капља росе,* односно *зрнце леда,* које *слабе зраке* дижу у небо. У овој интерпретацији песник се пореди с капљом росе и зрнцем леда, с нечим сасвим сићушним, а оно што га вуче — са зракама (зрацима) сунца; пореди се, дакле, светло са светлим, „свијетла идеја" са светлим зрацима. Још је од значаја истаћи да у овоме поређењу, у предмету као и у слици, оно што објекат вуче навише долази одозго. Једини приговор овде би могао бити на то што су зраке *слабе*. Проф. Банашевић има доказа за обеснажење и овога приговора, као што за своје тумачење има и других објашњења, и он ће их, верујем, дати у коментару Луче или

[1]) Унеколико је слично и тумачење ових стихова које је дао Ковачевић у већ наведеном издању Луче.

посебно. Поред осталога за овакво схватање ће бити потребно и објашњење необичног реда речи. Такав је ред врло чест у Његошевим песничким делима, што ће нам Б. у своме коментару, на примерима других сличних Његошевих стихова, такође показати. А ја ћу овде да укажем само на један искључиво језички моменат коме је, несумњиво, исто тако потребно објашњење.

Већ смо рекли да је, по овоме тумачењу значења наведених Његошевих стихова, према субјекту *слабе зраке,* стварни објекат — *капља росе* и *зрнце леда.* Необично је, између осталог, овде и то што је тај објекат употребљен у облику номинатива иако реченица није пасивна. Али је такав овај облик објекта објашњив кад се имају на уму наредни стихови, у којима песник каже да је слично (у спеву стоји „подобно") урадио као (код Његоша је — „како") „капља росе" или „зрнце леда" *које* „слабе зраке" „у небо дижу". У песниковој стилизацији, дакле, *капља росе* и *зрнце леда* граматички нису објекат реченице у којој су субјекат *слабе зраке,* већ слика субјекта друге реченице која почиње са „и ја...", па је сасвим разумљиво што је дат и падежни облик субјекта, тј. облик номинатива. Граматички објекат уз глагол *дижу* у наведеним стиховима је реч *што* („Што у небо дижу слабе зраке"). Мада наши граматичари још од Вука Караџића у оваквим случајевима допуштају напоредну употребу заменице *који* и *што,* мада Вук на једноме месту, штавише, каже да у таквој служби *што* и боље одговара нашем језику него *који* (види Вукове Граматичке и полемичке списе, књ. II, стр. 140), — нико не може спорити да би са одговарајућим обликом заменице *који* (м. *што)* наведени стихови били много разумљивији. Иако је напоредна употреба ових двеју релативних заменица особина и нашег савременог језика, данашње наше језичко осећање уз *што* у наведеном стиху захтевало би енклитички облик акузатива личне заменице 3-ћег лица — *их (што их* у небо диже = *које* у небо диже); испор. о томе и мој чланак у VI-ој књ. Нашег језика (предратне серије), стр. 202—210. Поводећи се за таквим осећањем језика, читаоци Његошевих дела, као и редактори издања тих дела, досад су *што* из

6-ог по реду од наведених стихова везивали са *како,* у 3-ем стиху, и тумачили: *како што* (тј. као што) капља росе или зрнце леда дижу у небо слабе зраке.

Али, с једне стране, ваља имати на уму да је ова реч (*што*) употребљена у стиху с тачно утврђеним бројем слогова (Његош, вероватно, због тога није употребио ни заменицу *који* него *што*). А, с друге стране, у језику народних умотворина, и код нешто старијих наших писаца, и само *што,* без одговарајућег облика личне заменице, употребљавало се напоредо са *који* у истој служби кад се односило на акузатив или инструментал без предлога, уколико имена у дотичним падежима нису означавала неко живо биће (види Ђ. Даничић, Мала српска граматика, 1850 г., стр. 37 и Т. Маретић, Граматика и стилистика, II издање 1931, § 472 d). Несумњиво је ову реч употребљавао и Његош, а свакако ју је тако употребио у стиховима о којима говоримо. Зато ми, поред осталог, и сматрамо да је ново, Банашевићево, тумачење наведених стихова не само прихватљивије него и једино тачно објашњење онога што је песник њима хтео да каже.

М. Стевановић

О ПИСАЊУ *Ј* У ПРОМЕНИ СТРАНИХ ИМЕНИЦА М. РОДА НА *И*

У нашем се званичном правопису јасно одређује како при писању треба поступати са страним речима — именицама мушког рода које у номинативу једнине имају на крају *и*. Ипак неће бити наодмет да се и овде каже нешто о томе и да се тако скрене пажња на одредбу која је у Правопису изнесена. Јер иако је она јасна и једноставна, никако још да допре до многих који пишу. Зато није чудо што они често греше.

Према општем принципу нашег савременог правописа ове се речи преносе у облику који имају у изговору језика одакле долазе. То значи да у номинативу једн. остају неизмењене, са завршетком на *и*. Али даље у промени, у зависним падежима, с њима се поступа као с нашим речима: оне тада добијају наше падежне наставке који у вези с крајњим вокалом *и* условљавају, физиолошки, појаву гласа *ј* — као резултат прелажења говорних оруђа из положаја за изговор гласа *и* у положај потребан да се изговоре потоњи вокали који претстављају те наставке *(а, у)*. Дакле, овде се у изговору појављује *ј* као прелазни глас и наш правопис тражи да се он и обележава при писању.

У Правопису проф. Белића (1934, стр. 97) служи за ово као пример: *Верди, Вердија, Вердију,* а у Боранићеву се, уз примере, вели, упрошћеним речима, да се, у облицима зависних падежа, на основу с крајњим *и* додаје *ј* (Pravopis hrv. jezika 1947, стр. 36). Али овакво *ј*, према одређивањима наше граматике, и само постаје саставни део основе којим се она завршава. Зато је у инструменталу једн. код ових речи, као и код свих других, домаћих са основом на палатално, меко *ј*, наставак *-ем,* а не *-ом;* напр.: *Вердијем,*

Петефијем и др. Отуда је, с истим разлогом, и наставак посесивног придева, који се гради од такве именичке основе, *-ев*, а не *-ов*: *Вердијев, Петефијев* (а не *Вердиов, Петефиов*).

Као што се види, све је ово, с једне стране, толико просто да у примени не би требало да задаје никакве тешкоће, а с друге стране, потсећа на познато правописно правило о писању т.зв. слабог *ј* изван краја речи, у положају међу вокалима од којих је први *и* (напр.: *специјалан, дијалекат, принципијелан, пијук* и сл.). Ипак, иако је тако, ми доста често наилазимо на примере неписања гласа *ј* у промени страних именица поменутог облика. Нарочито пада у очи погрешно писање тих речи у нашим дневним листовима. Ја ово и износим поводом примера који се у њима свакодневно појављују, а којих има, ништа мање, и у разним другим саставима.

Од многих таквих примера довољно је навести само неколико. Поред правилнога *Вердија, Вердију* наиђе се и на *Вердиа, Вердиу*. То, истина, ретко. Много се чешће последњих месеци *Тригве Ли* у зависним падежима пише без прелазног *ј*: изјава *Тригве Лиа*, обавестио *Тригве Лиа*, писмо *Тригве Лиу*; а каткад се чини као да се ово готово подједнако пише и са *ј* и без *ј*. Затим од *Бејли* генитив је *Бејлиа*, али датив је са *ј*: *Бејлију* — и то под истим насловом! У другом листу и ту је *Бејлиу*. А нађе се написано и овако: [срце једног] *Лугилиа Ванинија* (Унив. весник III, 40—41). Док се на једној страни увек пише, правилно, само: *Атлија, Атлију*, говор *Џона Рогија*, служба *аутотаксија* итд., дотле на другој: *Келиа, Келиу* од *Кели, Хагаруриа* од *Хагарури*, из *Санџуџиа*, до *Тремолиа*, према *Хелсинкиу* итд.; понекад, истина, и *из Хелсинкија*.

Као што показују ови примери, не само да једне речи увек имају *ј* у зависним падежима, а друге, потпуно идентичне са њима према завршетку, немају то *ј* никада, или га имају ретко, — већ се често и облици једне исте речи час пишу са тим гласом, а час без њега. И, најзад, може се десити да се обоје нађе у истом напису, као што се види из горњих примера. Све ово може на први поглед бити и ситна ствар. Али и она, са своје стране, утиче на слику опште пра-

вилности нашег књижевног језика, а онда и директно нарушава принципе правописа на којима он стоји.

Оваква произвољност у писању прелазног гласа *ј* тамо где му је место и где је он, уосталом, оправдано настао, учинила је, свакако, да се он понекад нађе обележен и у положају који нема ни најмање потребних услова за његово појављивање. Као леп пример за ово може послужити генитив од француског имена *Рабле* који је у Књиж. новинама (III, 47) написан са *ј* између вокала *е* и *а* — *код Раблеја* место — *код Раблеа;* придев гласи једино *Раблеов.* Нешто слично имамо и у инструменталном облику *с Тригве Лијом,* где *ј* стоји између *и* и *о,* одн. оно је овде написано, али је и после њега остао неизмењен наставак *ом* у *ем* (исп. *са Брендлијем* од *Брендли).* С друге стране, у примеру за посесивни придев од *Дибиси* — у *Дибисиевој поеми* (Књижевност V, 12) нема *ј,* а употребљен је придевски наставак *ев* који долази иза тога гласа. Ово очигледно показује да се у свести онога који је написао овакав облик придева налази *ј* као елемент његове гласовне слике иако га није обележио писменим знаком. То исто имамо и у облику инструментала *таксием.*

И само ово што је овде изнесено оставља утисак као да је овакво *ј* некакав „лутајући" глас који није обавезно обележавати при писању, већ како кад дође под перо. Међутим никако није тако, нити може бити тако јер је реч о књижевном језику.

Можда се у неписању *ј* у горњим и сличним примерима огледа тежња да се њихов облик са *и* на крају сачува, кроз све падеже, без икакве измене која може настати у вези тога *и* са нашим падежним наставцима, што значи да ове наставке треба само дописивати. Али у том случају, тј. када непосредна веза крајњег *ј* са падежним завршецима изазива појаву гласа *ј,* многи између тих делова облика речи стављају цртицу (-) као знак који одваја дотичну туђу именицу од наших наставака, и тиме уклања сваку могућност промене њеног облика у нашој употреби при писању. Напр.: у одбрани *Шарла Бали-а,* по *Бали-у,* испитивање *М. Бартоли-а,* обрада *П. Будмани-а* итд. А често се нађе цртица и

онда када није овакав случај, већ је само у питању писање каквог страног имена; напр.: дело *Меје-а, Данте-а,* писмо *Нидерле-у, Крае-у* и сл. Али се у нашим правописима овакво писање са цртицом не помиње нигде.

Све ово што је речено о именицама, с граматичке тачке гледишта, преноси се и на посесивне придеве који се увек граде од основе својих именица наставком *ов,* одн. *ев.* Пошто оне у основи имају прелазно *ј,* посесивни придеви направљени од њих имаће овај други облик наставка *(ев).* Зато од генитива *за Синг Ман Рија* посесивни придев гласи правилно *Синг Ман Ријев* (режим), *Ријева* (влада), а не *Риов, Риова,* као што се скоро увек нађе написано, а што, наравно, није исправно. Тако налазимо и *Тригве Лиов* програм мира, м. *Тригве Лијев,* увек само *Атлијева* влада, *Џон Рогијев* говор и др.

Са страним именицама, најобичније именима, на *и* у номинативу једн. иду, што се тиче промене по падежима, и оне које у том падежу имају на крају *-ио,* као што су напр.: *Токио, радио, сценарио, дел Барио* и др. У овом облику ове речи не добијају *ј* између *и* и *о* према познатом правописном правилу да се *ј* не пише када је иза *и* — *о* (исп. нашу категорију облика: *носио, водио, попио* и др. у којима је веза *ио* искоришћена у морфолошке сврхе — као знак који својим обликом чува неизмењену глаголску основу). Међутим у осталим падежима (сем у вокативу једн.) у њихову се завршном делу појављује иста гласовна слика као код горњих именица, тј. са *ј* између *и* и падежног наставка; дакле: преко *радија,* из *Токија,* у *Токију,* текст *сценарија,* од *дел Барија* и сл.; инструментал једн. гласи према овоме: *радијем, сценаријем,* са *дел Баријем.* Али се, и то не ретко, може прочитати написан облик ових речи и без *ј:* у *Токиу,* извештај *севернокорејског радиа* (а у наслову: саопштење *севернокорејског радија);* тако исто и *са дел Бариом* и сл. Зато је потребно и на ово скренути пажњу.

Да поменем овде и две именице мушког рода, такође страног порекла, али одавно већ одомаћене у нашем језику. То су називи месеца *јули* (од лат. julius) и *јуни* (од лат. junius). Ове речи у ном. једн. имају и облик без *и* на крају:

јул, јун. Оне даље у промени гласе: *јула, јуна, у јулу, у јуну* итд.; дакле, зависни падежи су им од овог другог облика ,и увек само од њега. У нашим познатим речницима наводи се углавном *јул* и *јун* као основни облик, а остали *julj, junj, julij, junij, julije, junije* — упућују се на њега. Само Ристић и Кангрга, у своме Српскохрватско-немачком речнику, имају једино *јули* и *јуни,* на који упућују *јуније.* Они су се, свакако, повели за живом и широком употребом облика на *и* и у говорном књижевном језику, који је несумњиво од старога *julij* и *junij.* Међутим, све се више чује и у ном. једн. *јул, јун,* пошто се у промени употребљавају, као што је речено, падежни облици од оваквог номинатива, а и придеви се граде од основе на сугласнике *л, н: јул-ски, јун-ски.* И у поменутом издању Правописа проф. А. Белића, у речнику, стоји само *јул* и *јун* — дакле у облику који имају готово све наше именице мушког рода.

Све ово што је овде изнесено указује јасно на потребу познавања правописних одредаба и на потребу доследног њиховог примењивања у пракси. Јер ако се тако не чини, доћи ће се сигурно до извесне устаљене, штетне произвољности у писању, која се не сме прихватити у једном развијеном и изграђеном књижевном језику који има одређен правопис, какав је и наш језик са својим правописом. И велики дневни листови позвани су, заједно са свима који своје мишљење желе да саопште другима у чистом књижевном облику, да свесрдно сарађују на неговању његове правилности и чистоће у свима правцима. Ради тога и они треба увек будно да настоје не само да им језик буде граматички што исправнији и стилски што јаснији, изразитији и лепши, већ тако исто да и са ортографске стране буде, што је могуће више, беспрекоран. Дневни листови, поготову, треба да теже стално за тим, и у једном и у другом правцу, јер долазе у руке највећег броја читалаца од којих добар део преко њих одржава, ако не једини, а оно у сваком случају свакодневни додир са нашим народним књижевним језиком, и из њих га учи и све више упознаје. Зато је њихов задатак и на овом пољу врло значајан.

Б. Милановић

ЈЕДНО ЈЕЗИЧКО ОБЈАШЊЕЊЕ КОЧИЋЕВЕ СУДАНИЈЕ

Позната сатирична приповетка *Суданија* од Петра Кочића није потпуно разумљива многим ученицима и студентима, па ни неким наставницима. Они не осећају драж те приповетке јер нису упућени у постанак и развитак оног језика којим је приповетка писана од тренутка кад „суданија" почиње у затвору, у Црној кући, до њеног свршетка. Истина, писац нам унеколико даје упутство за разумевање језика у приповеци. Обавештавајући чланове расправе, пред сам њен почетак, каквим ће језиком говорити, „предсједник суданије" обраћа се „државном" овим речима: „ти Злојутро бркљачи и добро заноси на швапски! Убацуј, што више мореш, њи'овије ријечи у свој говор, к'о на прилику: дапаче, с погледом, с обзиром, акопрем, даклен, дотично. Нек ти Ћико буде и мушко и женско кад говориш. Мијешај једно с другим. Ако ти еглен буде мало и неразумљив, то није ништа — то је дапаче онда добро!" „Бранитељу оптуженога" он каже ово: „А ти, дијете . . . убацуј и ти по коју њи'ову бешједу, али мало мање од „државног", и брани оптуженика ко брата што би branио". Самом „оптуженом" напомиње: „Ти се, Ћико, брани просто, онако сељачки, али добро пази на бешједе . . . А сам за себе вели: „И ја ћу свакако заносити: како и колико, то ја већ знам".

Па ипак ово обавештење није довољно. За потпуно разумевање приповетке, како њене садржине тако и њеног језика, овог последњег нарочито, — и то језика у чијим је чудним и шароликим преливима, донекле и претеривањима, главна снага и лепота приповетке, — потребно је дати неколико историских података и језичких објашњења. Зашто

„председник суданије" Игњатије Врабац, сељак из Кнежопоља у Босанској Крајини, препоручује да се „бркљачи и добро заноси на швапски" — кад су сви његови земљаци могли лепо и сликовито говорити, онако како и код куће говоре? Зато што је Аустрија са окупацијом донела — да, управо донела — у Босну један језик који је покушала да наметне домаћем становништву, језик који је био ругло и наказа домаћег језика. И најпростији сељак осећао је тај језик као „чир на глави", како се једном изразио Саво Скарић - Зембиљ, стајао пред њим као пред загонетком, чуо гласове, звуке и, донекле, речи свог рођеног језика, али га није могао потпуно разумети. И у томе накарадном језику он је поред осталог осећао душманске, поробљивачке канџе, и чинило му се да му се он натура само зато да би му помутио, загадио онај лепи матерњи језик, оно духовно благо што га је примио с мајчиним млеком. И стога он тај поробљивачки, окупаторов језик напада, исмејава га, руга му се, прави још гору наказу од очигледне наказе, па у томе прелази у смешно претеривање и карикатуру.

У *Суданији* је Кочић на оригиналан начин приказао шта широке народне масе, не само у Босанској Крајини него и у читавој Босни и Херцеговини, мисле о томе „новом" језику, а да не говоримо о томе шта су о њему мислили преосвећени домаћи људи. У том приказивању мишљења и сликања народног расположења, за које је употребио оштроумну сатиру, он је местимично и претеривао, а ево зашто. Већ 1910 године, када је приповетку почео писати за *Развитак,* код њега су се почели јављати први знаци болести са уочљивим последицама: осећање мере помало је слабило, а душевна свежина је попуштала. Отуда у приповеци извесна лабилност, неједнакост у обради, непропорционалност у композицији, а у речнику и изразу претеривања и извртања. Започета у *Развитку* (1910, бр. 2—6, рађена преко колена и у одломцима, приповетка је штампана у целини две године доцније(*Босанска Вила* 1911, бр. 13—14, и 1912, бр. 1—8), дакле, онда када је болест била на видику.

Одмах иза окупације (1878), из разних крајева Аустро-Угарске поврвели су у Босну службеници сваке струке и руке, привредни, финансиски, просветни, административно-политички и законодавни „стручњаци", од „окружника" до лугара. Читав један апарат, добро организован и унапред припремљен из редова поузданих и искусних чиновника, уведен је за трен ока у живот. У тој најезди „куфераша", како је народ прозвао све те дошљаке и странце, било је највише оних који су слабо и несигурно знали српски језик. Ти исти чиновници израђивали су и писали разне законе, уредбе, прописе и правилнике наслањајући се на сличне у Аустрији, или их дословно преводећи са немачког. На тај начин они су преко административних установа, судова, школа и штампе уносили у живот Босне један језик супротан духу нашег матерњег језика. Тај језик имао је као основицу немачки језик, његов дух, конструкцију реченице, па чак и неке речи; према немачком језику на силу су се ковале речи, дословно се преводиле и, тобоже „побошњачене", пуштале у свет. Најпосле, противно духу и слову нашег језика, ред речи и реченица сатеран је у немачке калупе. Творци таквог језика били су немачки „Пемци" (Чеси), Пољаци, Словаци, Мађари, а било је понешто и наших људи. Илустрације ради дајемо неколико одломака из књиге Biljegovni i pristojbeni zakon za Bosnu i Hercegovinu (Sarajevo, 1897), која нам се нашла при руци, да би се бар донекле стекао појам како је изгледао званични „босански" језик деветнаест година после окупације.

Између нашинаца, или између којег нашинца и иноземца у овоземству издане исправе о правним пословима, све ако и немају задобити ваљаности у овоземству, подвржене су пристојбеној дужности по општим установама (стр. 7).

Ако се којој већ изданој исправи накнадно дометну какве углаве (стипулације), којима се штогод мијења у погледу мјеста, времена, врсте или обима погођених права и обавеза, то се имаду те углаве обзиром на биљеговину сматрати као правни посао (стр. 14).

Као награда за пријављивање пријеступа овога закона и за ухватитеља, имају се примијенити прописи, који постоје за пријавитеље и ухватитеље (стр. 44).

За вриједност узима се донозбина (мираз, вијено, ћеиз) или онај иметак који је подвржен заједници за живота. Ако се преноси власништво, сувласништво или служност плодоуживања или употребљавања неке непокретне ствари, имају се кад није погођено уз какву плату, примјењивати установе пар. ст. 6/71 (стр. 64).

Компромисне погодбе, т.ј. погодбе о том, како се је неко с неким споразумио на изреку судца обраника (душевника) или са судцем обраником самим, да им буде судац обраник (стр. 97).

Кад се у навјештајници потврђива највешћење двоје или више младенаца, онда је биљег од 40 новч. толико пути колико се је навијестило младенаца (стр. 111).

Кад се примитак платежа потврђује у исправи у главном послу, то оваква прилика није предмет плаћања пристојбине (стр. 149).

Прве инштанције о узгредним (надошлим) расправа или о замољеним повратама у пријашње стање (стр. 185).

Ако се баве премда само узгредице, пословима који корист доносе, ескомптовањем мјеница итд., онда су уписници, који се о том воде, подвржни опћој биљеговној дужности (стр. 206).

Ево неколико речи из исте књиге, од стр. 63 до 226, узетих на прескок, речи које ће допунити слику о „богатству" „босанског" језика.

безимућност, изроци, душевничке пресуде, госпојинске одрјечнице, извађе, јамчевинске приказнице (Cautionsbestellungsorder Widmungsurkunden), јамчевинске успријемнице (Cautions - Rückempfangsbestätigungen), каматнице, књиге за снимање писама, кућар-

ске дозволнице, лицбе, надукњижење (Superintabulation), налази (обнашашће), нашљедства одреке, ослободнице (изручнице), озови, озивнице, парних котлова искушавање, погорјел, повласти, расвојба, развлаздба (ескпропријација), успособљенице, узазив.

Кварење и „ружење" нашег лепог језика у Босни за време аустриске окупације изгледа да је предњачило у суду: у одлукама, пресудама и њиховим образложењима. Гледајући то ругло од језика, Кочић, у време када је већ почео *Суданију*, пише у *Отаџбини* чланак у коме тврди да је наш језик после 35 година аустриске владавине „силно пострадао", и последица тога јесте болна истина „да се данас у Босни и Херцеговини, земљама матерама нашег књижевног језика, најнечистије пише и говори у редовима наше интелигенције". На неразумљив начин формира се нека језичка мешавина која је домаћим синовима страна и неприступачна, ствара се „некакав нарочит језик који се сасвим не поклапа са говором у Хрватској, а сувише је далеко од језика који се данас развија у Србији". Он се боји да се језик у Босни сасвим не исквари и не затрује народни говор јер су нове књиге, школски уџбеници и новине преплављени туђинштином. Кочићевом гласу за одбрану матерњег језика придружују се наши листови и часописи, међу њима *Преглед, Народ* и *Српска ријеч,* затим јавни радници и писци, нарочито Саво Скарић - Зембиљ и Светозар Ћоровић. И кад би се данас сва та хајка на туђинштину, сви ти повици и протести против однарођивања нашег језика у Босни сабрали на гомилу, видело би се колико је просвећеним домаћим синовима лежала на срцу судбина матерње речи.

Међутим, званични просветни кругови углавном су остајали глуви према тим гласовима. Али да не би испали смешни пред светом ван граница Босне, они су у уредништва *Гласника Земаљског музеја* и *Школског вјесника* увели језичке коректоре, па је отуда језик ових часописа био колико —толико опран. Ипак је прећутно просветна политика на „Масали" држала своју линију, јер је осећала — уосталом и оправдано — да из тих гласова избија призвук једног свесног

национализма, који за окупатора може бити и опасан. Поред тога, ти исти кругови, а нарочито они каријеристи са предубеђењем о културној заосталости Босне, гледали су на сва духовна блага ове земље, па и на језик, с висине и сматрали су да прерађивање простог, примитивног народног говора, како су они мислили, спада у њихов цивилизаторски и „културтрегерски" посао. У тој просветној политици назирала се тежња да се и формално објави како у Босни постоји неки посебни језик — босански! Начувши понешто о томе, ситнији чиновници и службеници упадали су у смешне парадоксе, па су били почели понемчавати многе чисте народне речи и изразе, мењали су имена села и градова, чак лична имена и презимена, и домаћи свет су доводили у недоумицу. Постоји класичан пример таквог „понемчавања" у почетку периода „босанског" језика. Неки лугар, „куфераш" ухватио је Јусуфа Даића у забрану у сечи шуме и забележио га. После неколико дана Јусуфу је била достављена позивница котарског референта са јасно исписаним именом и презименом: Јозеф Дајч. Може се мислити какав је утисак направило то „каурско" прекрштавање! (О овоме кварењу нашег језика у Босни писао је М. Марковић у 1 св. *Питања савр. књиж. језика,* Сарајево 1949).

Поред многих „стручњака" за стварање званичног, босанског, језика у Босни, овим питањем био је озбиљно заинтересован и сам министар Билински. У његовој глави и главама његових сарадника у „Босанском уреду", у Заједничком министарству финансија, које је стварно управљало Босном, родила се мисао да се језик окупиране покрајине назове — „босански". О политичкој позадини тога плана сувишно је овде говорити. Али да би тај план остао у „традицијама" земље, и да би изгледао заснован на културним основама, трагало се по архивама, старим хартијама и литератури не би ли се где пронашло да је неко, некад, па макар и давно, називао тај језик босанским. Билински се обраћа и Ватр. Јагићу покушавајући да његово име искористи у том питању. По речима неких Срба из Босне, Јагићевих ученика у Бечу, Јагић је Калају одговорио само истину: да

има неких фратара који су језик у Босни називали словински или босански[1]).

Без колебања Калајев апсолутистички режим уводи одмах после тога званично у школе и надлештва „босански" језик. Његов период траје до пред саму анексију, до 1907 г. За средње школе штампане су граматике и читанке „босанског" језика, а у службеном животу Босне језик се тако називао. Дакле, ни српски ни хрватски, ни српскохрватски, него босански! Сав службени апарат, сви режимски листови, часописи и публикације, од календара *Бошњака* до *Nade* Косте Хермана, били су тим поводом устали да убеде земљу како режим хоће да створи специфично босанску културу и да једну примитивну, заосталу земљу уведе у коло културних земаља Аустро-Угарске Монархије. До покретања Херманове *Nade,* која је имала за циљ да разбије групу сарадника око *Босанске Виле* у Сарајеву и да растури омладински часопис *Зору* у Мостару, људи у Босни нису готово ни знали какви се хонорари могу стицати од пера. Просути дукати требало је да затрују људе, да их корумпирају и присиле да „легну на руду".

Па ипак, декретом је било немогуће утаманити народну свест и натурити народу нешто што он неће. Опозиција, и према формалном називу и према фактичком стварању „босанског" језика, све је више расла. И међу наставницима и ученицима средњих школа у Сарајеву, Мостару, Бањалуци и другим местима било их је доста који нису хтели ни написати ни изговорити ту реч.

Период „босанског" језика трајао је преко двадесет година, и он је негативно утицао на поколења која су тада прошла кроз средњу школу. Село је некако остало чисто, али су градови и касабе били затровани наказним речима и изразима направљеним у ненародном духу, кованицама и сложеницама ствараним према немачком узору, или дословно преведеним с њега. Најпосле, граматичка интерпункција са немачком реченичком конструкцијом почела се била увла-

---

1) Податак Д-ра Риста Јеремића и Д-ра Васе Глушца.

чити у језик школоване омладине, и дух туђинштине у варошима осећао се као каква зараза на чистој народној речи.

Гледајући како се та зараза шири, а немоћан да је заустави, Кочић, забринут али пркосан, овако пише: „Нас обузима наизмјенично гњев и сјета посматрајући како се бездушно насрће на драгоцјену духовну тековину народну, на чистоту и љепоту нашег језика. Гњев нас обузима што у том унакажавању и мрцварењу нашег сјајног и слободног народног језика осјећамо своју свеопшту колонијску поробљеност и подвргнутост; сјету дубоку у души носимо што смо слаби и немоћни да заштитимо од профанисања и обесвећења свој велики и силни језик, који нас својом обилном и сјајном традиционом књижевношћу, својом кристалном чистотом и планинском свјежином свога даха храбри и соколи да не клонемо на путу живота, на путу вјековног посртања и страдања, на путу падања и устајања".

У овим околностима и у овом расположењу настаје *Суданија,* духовита сатирична приповетка, у којој прости, неуки, али ванредно довитљиви Крајишници шибају језик дошљака, „куфераша", праве од њега врашки каламбур и карикатуру, изврћу смисао речи и израза, и сипљу досетке на рачун окупатора. Можда је ова приповетка речитији доказ него иједна друга Кочићева приповетка колика је штета што се њен писац није више посветио књижевности. Иако са формалним недостацима, она је изнела на површину једну ретку особину пишчеву: да „меси" језик, да га „деформише" кад му затреба, да нагомила незграпне и смешне туђице и да у њиховој плеонастичкој употреби искреше варницу; он понекад измишља речи и ствара нове по аналогији, али увек у народном духу. По тој особини он помало потсећа на Раблеа, који је преображавао облик речи да би постигао комичан ефекат. Иако је понегде претеривао, писац *Суданије* је неоспорно господарио речју као уметничким материјалом, и то на оригиналан начин.

А да би се схватио смисао *Суданије,* колико са опште уметничке толико и са посебно језичке стране — а у овој приповеци, као у ретко којој код нас, уметничко је у суштини језичко — било је потребноући, бар овлашно, у

постанак „босанског” језика, дати неколико података из оног времена када је мандаторка Берлинског конгреса вршила у Босни насиље и на нашем језику. Уосталом, Кочићева *Суданија* и није ништа друго него једна разрађена, у облику приповетке казана, ругалица томе „културном” насиљу.

Најзад, ево објашњења оних речи и израза у *Суданији* који нису сасвим јасни и приступачни, и то оним редом како се јављају у приповеци.

Црна кућа је главни затвор у Бањалуци за време аустриске владавине у Босни. Народ је овај затвор тако назвао јер су у њему били понајвише затварани политички непоуздани („politisch verdächting”) Срби. „Црна кућа била је обојена жуто-тамном бојом, а народ ју је крстио црном, сматрајући да се сваком смркло ко је у њу доспио” (К. Мајкић).

Угарјетити, турц., метатеза од *угајретити,* које је обичније у народу, а значи: помоћи, прискочити у помоћ.

Прамасунац, од фр. fanc maçon — слободни зидар; реч франмасон убачена је у народ од католичких свештеника и добила је значење: неверник, отпадник; у западној Босни изговарају је: пармасун и прамасун, а у источној: фармасун; синоним јој је — лутор (од лутеран). Најпре надимак, реч прамасун са наставком -ац постало је и презиме.

С обзиром, дапаге и с погледом — нагомилавање речи из „босанског” језика ради комичног ефекта. У судским пресудама и образложењима ове се речи често употребљавају, али не у оваквом плеонастичком поретку.

Тоћка: највећи део дошљака судаца смекшавао је глас *г* и изговарао га као *ћ*. И по изговору тога гласа народ је препознавао странце и ругао им се.

'Ајд, Алија, нек је више војске — каже се за онога ко се не цени, ко је готово сувишан. Ова изрека, као и многе остале, везана је за једну анегдоту којој је она поента.

Муслиманац место муслиман. Писац је намерно реч изобличио; поред речи *муслиман,* народ говори и *мусломан,* а дошљаци су понекад убацивали и *мухамеданер* (пр. нем. Mohamedaner).

Убацуј и ти по коју њихову бешједу, али мало мање од „државног” (претседникове речи бранитељу пред почетак суданије): При крају прошлог и почетком овог века, међу адвокатима у Босни је било и домаћих синова. Они су у одбрани употребљавали, дакако, мање „босанских” речи него странци; а уколико су их употребљавали, то су чинили да би се прилагодили званичној судској терминологији.

У синтагми *царска расправа* — придев *царски* је додат именици ради комичног ефекта.

Данас хоће се водити ... расправа ... проти Ћика право Ћиро Трубајић звани Кулјић: предлог *проти* унели су странци; с њим иде генитив: *проти Ћике,* право, Ћире Трубајића званог Кул-јића. Овде је номинатив употребљен место генитива: 1) због тобожњег незнања језика и 2) што би удаљавање од номинатива — промена облика — могло изазвати сумњу да се ради о неком другом лицу. — Наш глас љ (лат. lj = l + j) странци су скоро редовно изговарали лј.

Ви се, дакле и акопрем, не зовете ... — бесмислено нагомилавање и игра речима.

Но, господин државни, место: но, господине државни.

Судишће место: судиште, а правилно би било: суд.

Вердектер од нем. verdächtig — сумњив, подозрив. У првим годинама окупације вердектер је био онај који је властима изгледао сумњив (verdächting aussehender Mensch); доцније, за време црквено-школске аутономне борбе, реч се изметнула: вердектери су били опортунисти, ближи влади, а неутрални према народној опозицији; народ их је звао и пердектерима, па чак и прдектерима.

Велеугени према нем. hochgehlert. Свако звање у Аустрији имало је читаву скалу титуларних или поименичних придева: *поглавити, благородни, веleможни, високославни* итд. Уколико те титуле нису са немачког, из прве руке, преведене и унете у званични језички саобраћај Босне за време окупације, њих су уносили чиновници из других покрајина.

Уписни тат — уписани, обележени лопов;

боснацки, босенски — искривљено босански;

власнићтво — власт;

трјепет — карикир. *трепет;*

имал, уђерал — радни придев са *л* на крају су изговарали странци;

дотигник: од нем. der Betreffende;

ућинил саламао: учинио дрску крађу; *саламао* је реч „шатровачког" језика;

у блудњу завести: довести у заблуду, скренути с пута; овај израз узет је из хрват. казн. закона;

виссокославни и дапаге велеугени — очигледно карикирање и намерно нагомилавање речи с циљем исмевања честих високих титула;

одступити од нем. abtretten, у значењу: суд ће се повући, суд ће изићи, а не: суд ће отступити;

пријелог — предлог (и.), приједлог (ј.);

високоиста од нем. hochdieselbe;

дотигна и дапаге назогна расправа — опет нагомилавање речи, карикирање многих израза из „босанског" језика; назочна расправа је бесмислица јер назочна — реч која се у Босни не употребљава — значи: присутна;

крива злогина — према дословном преводу с немачког: schuldig des Vergehens;

Геркоистогна — искривљено гркоисточна. Аустриски режим у Босни тако је називао српску православну веру; назив је узет од Вјекослава Клајића (из 1879 г.), који је становнике Босне делио у „гркоисточне", „мухамеданце" и „католике";

вјерица: уверење, потврда.

На злу гласу стојећа особа — особа која је на злу гласу. Реч *стојећа* не употребљава се у Босни у овоме смислу, нити се у нашем језику може употребљавати с овим значењем; једино се каже за имућног човека — *добростојећи*. Писац је намерно употребио реч како не треба;

оружнигки извиди — жандармериско проверавање. Именица *оружник* и прид. *оружнигки* били су у службеном саобраћају „босанског" језика, али се нису могли одомаћити. Именица *извид* постоји, мада у ређој употреби;

област — овде је што и надлештво, уред (окружна област, котарска, среска област);

благообнаћи према нем. wohlbefinden, употребљено свакако ради исмејавања. Исп. благоизвољети.

И шта али не мора бити — према немачком дословном преводу: u. was aber kann nicht sein;

добрано: доста добро, прилично, у доброј мери;

кастиле и намјериле јесу синоними; прва је турцизам, а и прва и друга се употребљавају у народу;

уовће — уопће, уопште;

одбијати биједу — одбијати обеду;

војак, од чеш. voják. Реч су и раније употребљавали фрањевачки писци у Босни, а са уласком Аустрије у Босну она је опет оживела;

цајгнис кригсмилитарија, нем. Kriegsministeriumszeugniss;

политиш унгеверлик, нем.: politisch ungefährlich;

прекославна — карикирано: православна;

Сербин — према нем. Serbe;

керст — крст.

асли, тур. јамачно, сигурно;

државно објесништво: државно одветништво, тужиоштво. Реч објесништво је изврнута и има у себи жаоку окренуту против онога који суди, оптужује и — веша.

Имате ли какво противност на кога, изврнуто — имате ли нешто против кога;

вираунин, ар.-тур. Циганин;

царска оправа — декрет о постављењу приседника суда у сатиричкој метафори.

Царска Деклемација од 28. коловоза 1878 — искривљено: Прокламација народу Босне и Херцеговине уочи окупације. У прокламацији, коју је по целој земљи растурио аустриски генерални конзулат у Сарајеву, налазе се ове главне мисли. Према одлуци Берлинског конгреса аустриска војска заузеће Б. и Х. са циљем да осигура поредак, ред и мир у земљи. Она долази као пријатељ народа и са приволом султана. У новом поретку сви ће бити пред законом једнаки; живот, вера и имање биће заштићени. Док нови закони не буду донесени, стари обичаји и закони поштоваће се у целини. Приходи земље употребиће се искљу-

чиво за њене потребе, а заостали неплаћени порези неће се убирати.

Голема Лесперина од 31. коловоза — допуна прокламацији објављена у читавој земљи у облику „плаката"; у њој се нарочито истиче да ће власт поштовати грађанске слободе, али се од грађана тражи да и они буду исправни према новој управи. Иначе, народ у Босни лесперином назива стару хартију. Лесприна је аугмент. од леспирица или лесперица: „нешто танко, фино, провидно, лагано. Лаган као леспирица" (К. М.).

Берлинска шједница — Берлински конгрес великих сила одржан 1878, који је Аустро-Угарској дао мандат да окупира Босну и Херцеговину.

Старовник — онај који је од давнина у Босни, дакле, старинац, староседелац. Реч *старовник* супротстављена је речи досељеник, „куфераш".

Навозито непороган, карикирано — наводно непорочан;

злогинство од краће — алудирање на незнање језика и изражавање у ненародном духу;

терзе, тур. мало, доцкан ојагњено јагње; каже се и трзе;

на мјесту лица: обешењачка метатеза м. на лицу мјеста;

исповратити — утврдити, изнети на видик;

првотни исказ — првобитни исказ;

упознати у некога — преварити се у некоме;

топогледни, нем. diesbezüglich;

јазбеци: искр. јазавци;

покраћили — изврнуто покрали;

повједити, чеш. pověděti — рећи, казати;

шајцање, од нем. scharlenzen — шврљање;

сурутлија, тур., провалија, урвина;

врајлос, нем. freilassen — ослободити, пустити на слободу;

појмити се: споразумети се — изврнуто;

штимање, од нем. stimmen, — слагање, саглашавање;

7 рамазана, 15 мухарема, 13 хусеина, 23 мујаге ... у приповеци тобожњи турски месеци; међутим, само прва два — рамазан и мухарем — постоје, а друга два — хусеин и мујага — измишљени су ради исмевања аустриске власти која се позивала на турске законе у Босни служећи се турским називима месеца. Рамазан (септембар) најчешће је месец поста; а мухарем је први месец у години (јануар).

Шеријат — муслимански верски закон;

адет, тур. обичај, ред, уредба;

мерхаметли, тур. милостив, милосрдан;

прилагати на вјешала м. предлагати за вјешала (карикирано);

вакмајстор од нем. Wachtmeister — старешина страже;

валахи — билахи — талахи, муслим. заклетва: бога ми, тако ми бога, имена ми божјег;

крабар место храбар „говоре вровци више подругљиво да нечију храброст претставе не као истину већ више хвалисаву и разметљиву" (К. М.);

џе'нем, тур. пакао;

џе'нет, тур. рај;

кажња — казна, кажњавање;

откад је Швабо заступио — откад је Швабо прешао преко границе.

Свим главним лицима у *Суданији,* која су са писцем заједно била затворена у Црној кући, где је приповетку и замислио, Кочић је дао имена странаца: Игњац Вербицки, Габријел Јаворовски, Јосип Леснецки, Грегор Злојутровски. Бранитељ „оптужених" је Дане Димковић, а то је уствари алузија на Др. Данила Димовића, адвоката у Сарајеву у Кочићево време. Дошавши у Босну из Славоније, Димовић се после судске службе и адвокатске праксе бавио и политиком. Његова политика била је опортунистичка, дакле, супротна оној коју су водиле групе као што су биле Кочићева и она око *Народа.*

Ј. Радуловић

НЕПОТРЕБНИ ВАРВАРИЗМИ

За стране речи у српског саставу могло би се рећи оно што пословица каже о ватри и води: да су добре слуге али зли господари. Кад се употребљавају тамо где су неопходне, оне су нам добродошле; али кад преузму маха и кад се употребљавају у случајевима где имамо домаћих речи за означавање односних појмова, оне прете да нам покваре језик, и оне га заиста кваре. Понеки пут се питамо неће ли наш језик изгубити свој народни карактер због претеране употребе страних речи.

У најновије време, судећи по саставима неких писаца, рекло би се да је дошао тај тренутак. Неки данашњи писци, понајчешће критичари, стране речи употребљавају у толиком броју да у неким реченицама оне износе и више од половине целокупног броја речи, а у целом саставу читаву осмину, и то ако се као речи рачунају и речце и свезице. Ако тако наставимо, од нашег језика остаће у таквим саставима само наша синтакса, ако ти писци некако не нађу начина да и њој смрсе конце. А можда би тако у своје списе унели више склада него мешајући стране речи са српском синтаксом.

Питање употребе страних речи расправљено је одавно. У многим стилистикама речено је када смеју да се употребе, али тим нашим писцима изгледа да ово није довољно. Или сматрају да за њих та правила не вреде?

Знамо да има свега два случаја када се страна реч сме употребити:

прво, када она уствари и није више страна, јер је постала саставни део нашег речника (кревет, боја, чаршав, чарапа итд.;

друго, кад се не може заменити домаћом речју, какав случај имамо с речима: *гимназија, универзитет, униформа* и све већим бројем речи из науке, технике и спорта.

Овим случајевима могао би се додати још један који нас овде нарочито занима. Има страних речи узетих за појмове за које имамо и наше речи, али се обим њиховог значења не поклапа са значењем односних страних речи, тако да би наша реч значила само један део онога што страна реч значи. У таквим случајевима писац може да употреби страну реч ако му је цело њено значење потребно; међутим, ако је за његову мисао довољно и делимично значење стране речи које се може исказати домаћом речју — онда опет ову ваља употребити. Ниже ћемо се поново вратити на овај случај.

Свака употреба страних реча преко означених граница претставља варваризам. Стране речи, и кад су неизбежне, претстављају нешто туђе међу српским речима, те их треба избегавати и из естетских разлога. Страна реч, даље, може бити непозната већини или бар великом броју читалаца — нарочито данас када се њихов круг оволико проширио — те отежава разумевање састава. Они писци који данас употребљавају непотребне стране речи не воде рачуна ни о једном од ова два разлога. Њима се састав искићен страним речима, ваљда, чини отменији, а мало им је стало до тога да што већи број читалаца њихов састав разуме.

Није лако наћи објашњење овој појави. А можда би се могла наслутити три објашњења.

Прво би било: да писац не зна да у нашем језику постоји реч истог значења.

Други случај био би: да писац зна да постоји и наша реч за исти појам, али му страна изгледа лепша, звучнија,

Трећи случај наговештен је горе: страна реч има значење шире него што га она у страном језику има.

Трећи случај наговештен је горе: страна реч има значење које у целини нема ниједна наша реч.

Да прегледамо сва три случаја.

Први случај, кад писац не зна да постоји наша реч истог значења као страна, биће вероватно редак. Човек који

пише стекао је свакако већ доста богат речник свога језика. Али то ипак не искључује могућност да он неке појмове стиче тек преко страног језика, а не труди се да за њих нађе одговарајуће српске речи.

Други случај, кад писац зна да постоји наша реч, али му се страна чини лепша или боља, обухвата можда четири петине страних речи које се данас употребљавају. Чини ми се да су, као што сам рекао, критичари највише склони да ове речи што више нагомилавају у својим саставима. Један део тих страних речи спада у усвојене стручне изразе, те ће састав бити јаснији ако се употреби страна реч, иако се многи од стручних израза могу изразити и нашом речју. Ако ова последња за стручњака, у нашем случају књижевног теоретичара, није истог значења са страном речју, требало би да има на уму да много зависи и од навике. Кад наш израз употребимо неколико пута у значењу у коме смо дотле употребљавали страни, навићи ћемо се на њега и моћи ћемо бити и без стране речи.

У овим примерима покушаћемо да откријемо шта се њима мислило рећи.

„Два велика романа ... окренута су својом *тематиком* у даљу прошлост". *Тематика* доскора није постојала у нашем језику; као именица не постоји ни у француском, ни у немачком, ни у руском речнику. Значи да је можда у Совјетском Савезу направљена у новије време ако смо је оданде примили. Нама није потребна, јер се место ње може тако исто добро употребити наша реч *предмет*.

„Његове *медитације* ... хоће да се занесу и вечно непромењивим *категоријама идеалистичке филозофије* и *фатализмом*". Изузев *медитације*, о којој ће бити говора ниже, остале речи спадају у стручне термине. Оне, међутим, доказују да употреба стране стручне речи не може реченици дати смисао који она ни са српским речима не би имала.

„... писац који је врло много у *контемплацијама*". Примићемо и овде означену страну реч као стручни термин, иако она то није увек. Ова реч, међутим, у првом реду значи исто што и наше *пажљиво посматрање*, па тек у другом

реду *размишљање*. Могла се, дакле, заменити једном од две српске речи, према пишчевој мисли.

Реч *евоцирати* ушла је већ у нашу књижевнотеориску терминологију, иако се може врло лепо заменити нашим речима: *дозвати, оживити, изазвати* (као што се каже и у фотографији за изазивање слика на филму) или неком сличном речју. Само, разуме се, не сме се уместо ње употребити реч *ревоцирати*, која значи супротно и која је двапут употребљена у истом чланку:

„Н. Н. је у својим хроникама показао велику уметничку способност у *ревоцирању* прошлости".

„Он може мајсторском уметничком *пластиком* да *ревоцира оријентални амбијент*". Да ли се уместо *пластика* није могла употребити реч *живост* — или нека слична? *Оријентални* се могло заменити речју *источњачки*, а и реч *амбијент* се такође могла заменити, макар описно.

Против страних речи — стручних термина, као што су: *реалист, варијације, анализирати* (може: *рашчланити*), *мотив* (може: *предмет*), *импресионистички, атмосфера, апстрактан* и сличних не може се ништа рећи, јер их сваки образованији човек зна, иако би се понекад могле заменити нашим речима.

Поред оваквих стручних термина употребљене су друге стране речи које не спадају међу ове, и уместо којих се могла употребити, без икакве штете по јасност, наша реч која значи исто што и дотична страна. Ево неколико таквих речи из истог чланка:

бестијални егоизам, медитација, проблематичан, менталитет, изолован, најинтимније, рељефно, психа, монструозан, манифестација, бизаран, прецизан, артистички, лежерно, квалитети, имагинација, интенције, деформисан, реноме, револт и друге.

Све те речи могле су бити замењене нашим речима у истом значењу:

животињска себичност, размишљање, сумњив, душевно стање, усамљен, најприсније, живо (сликовито), душа, чудовишан, испољавање (израз и сл.), *чудан (необичан), тачан (оштар, јасан и сл.), уметнички, олако, својства (вр-*

лине), машта (усбразиља), намере, унакажен, углед (глас, слава), тобуна (узбуна).

Понеке од тих страних речи биле би с коришћу замењене нашом речју ужега значења, које је одређеније од ширег, страног. То је у вези с трећим случајем, о коме ће се говорити ниже.

Овде ваља само поставити питање: зашто су употребљене набројене стране речи кад за означавање истих појмова имамо домаће. Не може се лако наћи одговор. Једино остаје објашњење да су се писцу учиниле лепше или звучније од наших.

У ред ових речи иду и: *морбидан, флуидан, студиозно, ингенисзно, принципијелан, минуциозан, контемплација, медитација, манифестовати, интенције, инкомпатибилан* и друге, употребљене у саставима који су дали повод овом чланку.

Од њих неке имају исто значење као и наше одговарајуће речи, али им писци који их употребљавају свакако додају још покоје значење које се чини да недостаје нашим речима. Тако, *флуидан* на француском (fluide) значи исто што и наше *теган; студиозан* значи онај који воли да учи, који се удубљује у ствари; *манифестсвати* значи *испољити; интенција — намера, жеља* да се нешто учини; *принципијелан* је начињено од немачке речи *prinzipiell,* а значи *нагелан.*

Поред тих речи с једним значењем, имамо страних речи са више значења за које немамо у нашем језику једну реч за сва значења. Страно значење је у том случају шире од нашег. Ако је писцу потребно цело страно значење да би изразио своју мисао, не остаје му ништа друго него да употреби страну реч, било то коме право или не. Срећом, ти ће случајеви бити изванредно ретки, и писац ће с мало труда моћи скоро увек да рашчлањавањем своје мисли утврди којом нашом речју ће то страно значење моћи да изрази. Да разгледамо неколико таквих страних речи употребљених у чланцима који су дали повод овом чланку.

Наводићемо редом реченице или саме речи.

„У Н. Н. имамо, и поред *минуциозности у раду,* плодног писца". *Минуциозан* значи: 1) *који се бави ситницама;*

2) *ситничарски, цепидлачки.* Значење не мора, дакле, бити похвално за писца о коме се пише. А да ли су се сва та својства хтела приписати писцу о коме се пише? Свакако не, пошто је састав за њега похвалан. Онда би писац чланка своју мисао јасније изразио нашим изразом — *до ситница брижљив у раду,* и српски читалац имао би одмах јасну претставу о приказаном писцу. Према овоме изгледа да се речи *минуциозност* даје и значење које она у језику из кога је узета нема.

„... не расипа узалуд нити *лежерно* своју мисао". *Лежеран* има много значења (у једном француско-немачком речнику осам), али је писац чланка с том речју био у срећном положају, јер она и код нас има сва та значења, те се и поред њиховог великог броја поклапа с нашом речју *олако,* тако да страна реч није морала да се употреби.

Демонстрирати значи: 1) *доказати, показати;* 2) у анатомији, физици итд. *практично објаснити;* 3) као и код нас — изводити *демонстрације,* на што ће већина читалаца у први мах и помислити. Реч се могла превести или нашом речју *приказати* или неком јачом од ове.

Проблематичан значи: 1) *неизвестан;* 2) *споран;* 3) *двосмислен.* Писцу свакако нису била потребна сва три значења, те би с ј е д н и м одређеним значењем цела мисао била потпуније исказана.

Именица *проблематика,* данас тако често употребљавана са својом сестром *тематиком,* у немачком постоји са значењем *Fragwürdigkeit, Ungelöstheit.* Код нас би се могла без штете заменити речима: *питања, скуп питања,* или некако слично.

Тематика такође не постоји као именица ни у немачком, ни француском ни руском речнику, него само као придев у музици за *тематски.*

Медитација значи *размишљање, пажљиво посматрањем, побожно размишљање.* Значења су врло блиска, а последње је најчешће. Ако је писац хтео њега да нагласи или да их све обухвати, и м а о је разлог да употреби ту реч; ако је мислио само на размишљање, довољна је и наша реч.

Сугестивна изрека спадала би у исти ред, јер за речи *сугестија*, *сугестиван* и *сугерирати* немамо речи које би обухватиле цело њихово значење, али се за свако од њихових значења може наћи наша реч: за *сугестиван* овде — *убедљив*, за *сугестију* има значење: *потстицај*, *навођење на нешто*, или слично; *сугерирати* значи: *дати идеју*, *шанути да учини*, *наложити*, *навести на* — поред других значења. Пошто се реч често употребљава и за оно што она ни у ком случају не значи, боље је избегавати је и дати потребно значење нашом речју.

У изразу *суптилно психолошки анализирано*, реч *суптилан* по речницима значи: 1) *фин*, *танан*, *нежан*, *ситан*; 2) *продоран*, *оштар*; 3) *изванредно вешт*; 4) *цепидлачки*, *ситничарски*; 5) *лукав*, *препреден*. Ако су била потребна сва та значења, реч се могла употребити, иако би добар део био обухваћен нашом речју *оштроуман*.

Израз *унутрашњи рудименти његове психе* не види се јасно шта треба да значи, те нећемо улазити у његово рашчлањавање.

У реченици *„закорачују на ширу друштвену платформу”* реч *платформа* по француском речнику значи: 1) *раван кров*; 2) *део трамваја или омнибуса где путници стоје*. У енглеском језику та реч значи још: *перон* на железничкој станици, *заравњено место* за топ, *говорничка трибина* и, отуда — *програм* који говорник излаже с ње. Пошто сва та разноврсна значења писцу нису могла бити потребна, могао је боље да се изрази нашом речју са једним значењем.

На једном месту имамо реч *штимунг*. Колико Срба знају шта она значи?

У изразу *на терену* Босне, као и у другом чланку истог писца „*на терену* издавачке активности”, имамо израз који се данас много употребљава у канцелариском језику да означи послове изван канцеларије. *Терен* значи *земљиште*, те се та реч могла изразити речима: *у области* Босне, или просто *у Босни*, а у другом случају изразом *на пољу* издавачке итд., или и још простије.

Реч *егоцентричан*, свакако позната малом броју читалаца, употребљена је више пута; *егоцентрично сладо*-

страшће се можда могло простије изразити без те стране речи.

У чланку другог критичара имамо ову реченицу:

„Развијајући широко свој *активитет,* Н. Н. је после рата свој *поливалентни таленат манифестовао* у више области књижевног стварања”. Не би ли српском читаоцу било јасније да су употребљене српске речи *рад, многоструки, дар, испољио?*

Даље имамо:

„... осмишљен једном *сублимном функцијом,* одређен је *интенцијама* писца”. Шта треба та гомила страних речи да значи — писац није рекао.

„... духовит облик критике извесних *негативности* и на тој *линији* он је крцат *материјалом* који је *пластично,* на основу праве *реалистичке опсервације* итд.”

„... у знаку *афирмирања позитивних* људских вредности ...”

„Њихов хумор је људски *интониран.*”

Овакав стил потсећа на начин изражавања Молијерових прециоза.

Све што је наведено само је један део страних речи у два чланка, али је и то довољно да покаже како данас пишу баш они чија је дужност да такве појаве осуде код писаца о којима пишу.

Поред раније наведених објашњења ове појаве, можда би се могло наћи још једно. Као што је Г. Крклец навео за песнике, може се наслутити и за прозне писце да своје саставе шаљу у штампарију без последњег, строгог прегледа, чија би једна тачка морала бити и брисање излишних страних речи. Да је такав преглед вршен, не би код једног писца била објављена и оваква места:

„њен *животворан* дах”;

„Н. Н. као писац уме да свирепост прикаже у *његовим* злим и дивљачким манифестацијама и да *га* изрази и у поступцима деце;

мимогред тога итд.

Ако је нашим писцима, у првом реду критичарима, стало не само да *пишу* него и да *покажу како треба*

писати, онда су у првом реду дужни да престану са злоупотребом страних речи. Замена стране речи нашом неће увек бити лака, али се баш ту књижевницима отвара широко поље рада да стекну заслуге за наш језик. Ако не могу одмах да нађу тачан израз за страну реч, нека испитају сва њена значења и виде које је потребно за израз њине мисли, па нека за то значење нађу српску реч. Каткад ће то чинити додајући значењима наше речи и нова значења. То је обичан пут богаћења језика, и од њихове вештине зависиће да ли ће та нова значења бити примљена. Ако то буде случај, они ће моћи с поносом да кажу: „У огромној згради нашег језика једна опека је моја.”

Св. Предић

ЈЕЗИЧКО ЗНАЧЕЊЕ И ПОСЛОВИЦЕ

Разумевање и правилно тумачење пословица, вероватно најстарије људске мудрости, условљено је не само познавањем народног језика, у које нас уводи и етнологија, него и другим научним разматрањем. Пре свега, потребно је уживљавање у логику и психологију народну, јер је пословица логички суд средине у којој је поникла; и ако не одговара менталитету друге средине, никада не може у њој бити усвојена. Исто тако је потребно и познавање страних језика, јер само поређењем можемо оценити изворност пословица и њихову праву естетску вредност, пошто су народи казивали пословице на потпуно једноставан начин и високо песнички.

Да је поред лексичког знања и усвајања стилског богатства важно и познавање језичке структуре и осећање реченичног акцента, тим пре што је мисао у пословици често законски сажета — показаћемо на неколико примера из Вукове збирке Пословица. Под бројем 212 имамо пословицу: Бијеле руке туђ посао милују — и уз њу објашњење: „У кога су бијеле руке знак је да не ради радо, тако ништа и нема него мора туђ посао радити да се храни. Ја мислим да се ово највише говори за жене и ђевојке."

Предикат ове реченице *милују* — у народу је синоним за *воле*. Атрибут *бијеле* са субјектом *руке* означава, као епитет — физички нерад, „господство" (Бијеле руке као у писара). Поред објекта *посао* атрибут је *туђ*. Ако бисмо објекат развили у објекатску наративну реченицу, добили бисмо сложену: Беле руке воле да им други ради. Тако смо помоћу реченичне анализе дошли до значења пословице, у

ствари супротног горњем објашњењу: беле руке не раде другоме, него други њима. Баш зато и јесу беле.

Под бројем 423: Боље је једно држи него сто узми, са објашњењем: „Узми ваља да се мисли када је даље од онога који даје и од онога коме се даје, а држи управо кад му се пружи”.

Држи и *узми* су субјекти у пословици. Доста је редак случај да се императив јавља као субјекат; много је чешћи као предикат, приповедачки — у служби перфекта, или гномски. А обично се инфинитив јавља као субјекат. И узми и држи могу означавати непосредну повезаност нудиоца са понуђеним, давања из руке у руку.

Пословице под бројем 345 и 1620 су добри примери за важност реченичког акцента.

Прву: Бодљивом корову није Бог дао рогове, Вук објашњава: Бог није крив што људи зло чине, јер је реченични акценат ставио на *Бог*. Ја сам пословицу чула са наглашеним директним објектом (рогове). Тада се смисао мења: коров не може много нашкодити, јер има само бодље а не рогове. Човек га може ишчупати. У пренесеном значењу: људи слични оваком корову не могу проузроковати веће зло, ма колико то желели. Не осећајући значај реченичног акцента, Капетановић је у својој збирци Народно благо (Сарајево 1887) изменио ову пословицу: Бодљивој крави не да Бог рогова.

У другој: Зар се свака оплетена уда, Вук је ставио акценат на предиктивни атрибут *оплетена,* тумачећи: . . . „ Овђе ваља да се мисли да се ђевојка уда док јој и не нарасте коса да се може оплести”. Лепа коса је по народном схватању важан украс за жену. Према Његошу и снаха бана Милоњића је очарала Вука Мандушића, поред осталог и дугом, расплетеном косом. Сплитање и неговање косе код девојке народ сматра почетком припреме за удају. По Фортису (Viaggio in Dalmazia) жене истичу косу као украс, док је девојке скривају под капом. Познат је свадбени обичај сплитања косе праћен песмом. У случају да невеста нема лепу косу стављају се туђе плетенице. Акценат у овој пословици није на атрибуту *оплетена,* него на предикату *уда.*

Тако добијамо ново значење: Зар се свака која је дорасла за удају — уда?

Под бројем 1730: Зло рађање, готово суђење — стоји објашњење: „Кад се зло ради онда је поготову суђено да и зло буде". Објашњење Вуково је везано за судбину (у Рјечнику *сýђење,* das Schicksal, sors) међутим у пословици се мисли на *сýђêње,* das Richten, Urtheilen, judicatio. Овде хомоними, још и са истим акцентом (додуше с разликом у дужини крајњег слога основе), отежавају да се дође до правога значења. Али нам уживљавање у народну логику помаже. „Судбина" је по народном схватању изван људског утицаја. Значење је: ко зло ради сам себе осуђује на зло, на сношење последица. Сличне су пословице: Ко зло ради зло ће и дочекати, или код Вука под бројем 2641: Ко зло чини и дочекаће га, под бројем 2642: Ко зло чини и дочека (га) и под бр. 2643: Ко зло чини нек се добру не нада. Уместо детерминизма датог у објашњењу имамо принцип каузалности.

Под бројем 1745: Зна Бог чије масло у кандилу гори, налази се тумачење: „Ова пословица показује да су Срби негда и зеитин звали масло. У Приморју и у Црној Гори и Херцеговини говори се у овој пословици уље место масло".

Пословица показује историски развој речи. Као црквени обичај јавља се „свештање *масла",* помазивање болесника *уљем.* Маст, масло и маслина од истог су корена. Реченични акценат је на речи *чије,* са смислом: зна се да ли се приноси поштено пециво. Од сличне народне пословице је дубровачки песник 16 века — Никола Димитровић начинио двостих:

Прасца ти мојега украсти не имаш,
Да послије од њега за Бога ноге даш.

Под бројем 1906 изрека: Из узде у Будим — објашњена је: „Кад ко оно што је тешко вели да је лако учинити. Из узде вазда се мисли узјахавши коња и узевши узду у руке отићи не одморивши се. Гледај: Сиј, виј, па у кош". Узречица је нејасна, јер није наведена и прича у вези са којом је постала. Ако се прича заборави, алузија постаје нејасна, и некад можемо само назирати њено значење. По-

светио се као Гојко у ћивоту — под бр. 7715 и под бр. 4001: Нема у Цариграду за Рајка капа.

У овом случају „из узде" — може да се односи само на коња. Ако се заузданоме коњу скине узда, ако се разузда, он може отићи „из узде" онамо одакле је доведен, јер су коњи памтљиви. Исто би могао учинити ако није добро зауздан, па сам збаци узду.

Ако би у овој непотпуној реченици предикат био *стиже се* (Из узде се стиже у Будим, са допуном: а не из улара) значење би било да је само јахаћем коњу место у Будиму, а не теглећем, чије је место у пољу. У пренесеном значењу: није свакоме место у Будиму.

Под бројем 3729 је: Наћерао крмка на раст — са објашњењем: „Кад је који пијан. Може бити зато се ово каже што се пијану човеку све чини могуће, тако и крмак да може уз дрво пузати као мачка".

Acc. овде показује правац, циљ. А значење је: нагнао га тобоже, а уствари учинио је *нагнаном* оно што му је мило, као крмку жир.

Под бројем 3860 уз пословицу: Не забуди на којој си — дато је објашњење: „Кад ко хоће коме ријеч да пресијече. У Боци". *Забуди* је архаични императив од глагола чији облици нису очувани, а коме одговара руски *забыть*. У песмама се помиње „трава од забитја" (Мајка Маргарита). Каже се забитно место. У Херциговини: Не заборави на којој си (ријечи).

Под бројем 3930 је узречица: Не лези враже. „Кад се приповиједа да је ко што зло једно за другим радио".

Подносио, снашло га зло, јер је у овој узвичној фрази субјекат *враг*, „који ни оре ни копа, већ све о злу мисли и ради". Он је вршилац ненадног или обновљеног зла. Слична је: Не стој, ђаволе, под бр. 4095.

Под бр. 3069: Ко што о чем баба о пести, неправилно су стављена два објекта. Иста узречица је правилно наведена под бројем 2885: Ко о чему баба о пести. Види и под бројем 1917: И једем и пијем, а пестиш ми је на уму.

У стиховима: Нема смрти без суђена дана,
Ни јунака без првога брата —

— израз *први брат* је неуобичајен, у народу постоји *првобратугед,* а *први брат,* ако би имао значење *рођени,* не мора бити и јунак. Ако се помишља на помоћ коју рођени брат може указати у боју, на братско пожртвовање, имамо другу пословицу под бројем 3967:

Нема љета без Ђурђева данка,
Нити брата док не роди мајка.

У првом случају је погрешно састављена реченица и као посебна (други део) и као сложена. Можда би требало да гласи:

Нема смрти без суђена дана,
Ни јунака без првога рата.

Јер се јунаштво испољи тек у борби, а рат и смрт имају везе, према томе би цела реченица била правилно састављена.

Под бројем 1904: Из свега је Спужа ногу изио", тј. бољи је од свију Спужана". У Ц. Г. *изио* значи *појео,* а овде треба да стоји *изнио;* искорачио је, истакао се, бољи је од свих Спужана.

Под бројем 1343: Ђе га није нека су му љепше, а ђе га је ту му очи биле. „Овако је препоручивао један Црногорац Которанину за гаће кад је за другога куповао". Значење је: Пошто није присутан, треба му узети лепше, а кад би био ту, има очи па нека бира. Нејасност се јавља због провинцијализма. Уместо погодбене свезице *пошто* употребљена је локална *ђе.*

Провинцијализми и варваризми доста отежавају разумевање пословица. Већ прва пословица: Авизан напола скапулан — остаје многима нејасна, због италијанизама. Требало је објаснити: да је на време обавештени (о злу, о непријатељу) упола спасен. Тако је требало учинити и у осталим сличним случајевима.

Само добрим разумевањем и правилним познавањем језика можемо постићи да се осети мисаона вредност пословица, ретка и неоцењива песничка снага у њима, и ванредни васпитни утицај њихов, који би у сваком погледу, па и у погледу познавања језика, био још већи кад би све оне језички биле јасне.

Аница Шаулић

ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ

1. ЗНАЧЕЊА ГЛАГОЛА *ГЛАСАТИ*

Глагол *гласати* јавља се у нашем језику од XVI века (в. Рјечник Југослав. акад. III). Међутим значење у коме се данас најчешће употребљава, voter, новијег је датума, из друге половине XIX века. У Вукову Рјечнику тога значења уопште нема, што је и разумљиво кад се има у виду да је Вук II издање свога Рјечника штампао 1852 год. По њему *гласати* значи „правити гласак", тј. „као мале шупљике на гаћама, или на кошуљи". (Детаљније објашњење ове речи дао је Мојо Медић у својој збирци народних речи, која се налази у Институту за срп. јез. САН: „Гласак је низ шупљика које су постале стезањем двију, трију или више жица убодима игле у коју је удјенут конац. Уздуж су извучене двије три жице, према величини шупљика").

Основно је значење глагола *гласати*, изведеног од именице *глас*, „гласом учинити да се нешто сазна", разглашавати, објављивати, јављати. Поред примера из Рјечника ЈА из XVII и XVIII века (Весеље гласајте војнима трубљами; Јосип не кти јој ову своју сумњу објавити, нити међ људми гласати) налазимо га у овом значењу често у употреби и у XIX веку: Да не гласа ...| О бесједи, која сад се случи (Јевта Поповић, 1829); А шта гласају и славе те песме (Јов. Бошковић, 1857); Французи веле да су Прусе одбили, а ови гласају да су Французе побили (Буњ. и шок. новине, 1870); При том нисам баш рад свуда ни гласати ту своју намеру (М. Ђ. Милићевић, 1893).

Још је чешћа безлична употреба овог глагола у значењу: говори се, каже се, кружи глас. Код Вука, као што смо видели, нема глагола *гласати* у поменутом основном значењу, већ он даје *гласати се* као засебан повратни

глагол, у значењу verlauten, тј. „говорити се“, а и сам га употребљава (Кад се 1812 године глясало да ће Срби... да предаду Турцима оружје, — Даница 1826). Иако се данас то значење готово сасвим изгубило, оно је у току прошлог и почетком овог века доста често у употреби: Помало гласало се, да се Црни Ђорђе већ умирио (М. Ненадовић); Ако је истина што се гласа чак по нашим крајевима (Стерија); По страним... новинама гласало се као да је на Ниш био пошао Карађорђе (Ст. Новаковић); О теби се по свој Босни гласа,| Да р'јеч н'јеси никад прекршио (Бан); Јер вјероват не могу што се гласа (Фр. Марковић); Гласа се пиче, да је прешао Рубикон (А. Тресић); И слава што се данас гласа, | У заборав ће сутра паст (А. Шеноа).

Поред безличног значења неки писци (хрватски) употребљавају и *гласати се* као повратни уз основно значење, тј. у значењу „јављати се гласом“. У трави гласају се кад и кад штурци (А. Тресић); Из кута тамо мрмљајућ се гласа (Арнолд); С врлетних стена | Гласа се незнана птица (Мих. Николић); Прасак се њихових бомба гласао негдје далеко (Назор); [Усклици] су се гласали све до касно увече (Назор).

Од *гласати нешто* развило се и значење *гласати некога*, тј. славити: Гласаћу те по беломе свету (Ђ. Марковић); Гласали га свуда и због коња његова Шарца (Шимуновић).

Са појавом већања и доношења одлука већином гласова јавља се и ново значење глагола *гласати* „дати глас код већања“. Ван сумње је да је најпре дошло до померања значења основне речи — *глас*. То је и разумљиво, јер се при одлучивању мора гласом дати или не дати пристанак на неки предлог или сл., рећи *да* или *не*, тј. дати глас. У Рјечнику Југосл. акад. налазимо потврду за ово значење именице *глас* већ од XVI века (Не море избран бити ни он другога избрати али глас дати — 1507; Има дат свој глас најдостојнијој—1637; Њему глас даду—1764). Занимљиво је да се глагол *гласати* у том новом значењу, судећи по грађи Института за срп. јез. САН (а то потврђује и Рј ЈА напоменом „у наше вријеме“), јавља (код писаца) много доцније. Налазимо га најпре код Богишића (сви гласају, па ако се сложе добро, ако ли не онда како старјешина нареди,

Зборник садашњих правних обичаја у Ј. Слов. I, 1874, стр. 79) и Ђ. Авакумовића (Поротни суд ... може на штету оптуженога донети какав закључак само онда, ако би за исти гласало бар пет поротника, Важност казненог закона, 1882, 45). Од краја XIX века његова је употреба све чешћа, а с њом и проширивање значења.

Из горња два примера видимо да је прво померено значење још увек у доста блиској вези са правим значењем речи *глас*, тј. да се своди на „гласање гласом“, изговарање *да* или *не* као израз пристајања или непристајања, слагања или неслагања са донесеном одлуком. Али гласање није увек јавно, „гласно“. Оно постаје тајно, „безгласно“, цедуљицама или на неки други начин. А и у таквом „безгласном гласању“ *даје се глас*, *гласа се*, иако не више у конкретном значењу.

Увођењем парламентаризма у Србији и вршењем избора посланика за народну скупштину, којом приликом се *даје глас* за овог или оног кандидата, значење глагола *гласати* још се мало помера добијајући значење које је данас најобичније и где се знатно приближило значењу глагола *бирати*.

Процес даљег померања у значењу овог глагола се наставља, ту пред нашим очима. Тако под утицајем сличности у значењу са прелазним глаголом *бирати (некога)* и овај непрелазни глагол (у значењу voter, јер је он у свом основном значењу прелазан) постаје и прелазан (*гласати некога*). У говорном језику ово је доста обично. Писци га употребљавају у дијалозима људи из народа, а и изван тога: Ти си наш преседник и које смо ми тебекар гласали и веровали ти (Веселиновић, Слика II, 30); Како нећемо нашег добротвора, нашег спаситеља гласати (Д. Ђуровић, Међу брђанима, 164); Зато си ти глас'о радикале, пошто си знао да ће они на изборима сигурно победити (Др. Симић, Корак, 8); Већ се поговарало да ће га гласати за посланика у скупштини (Дачић, Како моји живе, 66); И једнога дана гласаше га људи, | Па за кмета доби (Мил. Петровић, Песме, 94); Молећи и преклињући гласаче да га гласају (Село 1923, 202—4).

Усамљен је случај употребе *гласати на некога*, који налазимо у листу Браник за 1887 год.: Бирачи српске народне слободоумне странке имају на овога [кандидата] гласати (бр. 42, стр. 2).

Св. Марковић

2. НЕКОЛИКО ПРИЛОГА РЕЧНИКУ НАШЕГ ЈЕЗИКА

Вршећи различита испитивања српскохрватске лексике, наишао сам успут на известан број речи или варијаната њихових, које у извесном правцу претстављају значајан материјал. Овде желим изнети један део таквог материјала.

У појединим нашим говорима — и у говорима осталих јужнословенских језика — сачувано је, можда више него што се обично претпоставља, доста старих словенских елемената који су из књижевног језика ишчезли. Може се догодити да се извесна реч потпуно изгуби из употребе и да се замени неким синонимом (исп. очувано у чакавском говору: *otrokȉ* — према књиж. *дȅца*, *lȁčan* ʻгладанʼ, *zābȉt* ʻзаборавитиʼ итд., Т. Ујчић, Izvještaj Hrvatske gimnazije u Pazinu za 1947—1948 и 1948—1949, стр. 54, 72, 55). Али се може десити да је реч очувана у књижевном језику — само са другим значењем (исп. опет у чакавском *besȅda* ʻречʼ; у књиж. јез. *бѐседа* значи ʻсвечан говорʼ; или чакав. *prȋša* ʻдошаоʼ према књиж. *прѝћи* ʻприближити сеʼ, чакав. *navȁdila* ʻнаучилаʼ према књиж. *нѝвадити* ʻнавићи кога на нештоʼ итд. — за чакав. исп. поменуту књигу, стр. 68, 55). Најзад, има у нашим говорима образовања која претстављају неку стару разлику према одговарајућим образовањима књиж. језика, нешто што задире у далеку прошлост (исп., например, у Вуковом Рјечнику *о̀пона* ʻvide *опна*ʼ, са старим односом *-pon-:-pьn-*; или чакав. *gȓde* ʻружнеʼ, са очуваном старом основом према књижевноме образовању са наставком *-ьnъ* или 3 sg. *svi͡eti* ʻсветлиʼ, са очуваним старим *svět-*, оба у пом. извештају, 69, 63: исп. рус. *светить* ʻсветлетиʼ и сл.). Али не само у архаичним говорима него расуто по целој нашој језичкој територији, налазимо оваквих обличких, семантичких или лексичких архаизама.

Напослетку, за неке од таквих архаизама може се показати да су некад били и знатно раширени у јужнословенским језицима, па да су, дакле, доцније потискивани.

Прелазим одмах на изношење овога материјала, азбучним редом.

1. *бљудо.* Вук у Рјечнику бележи за Паштровиће *бљу̑да* f., *бљу̑до* n. ‘земљан суд за јело’, Решетар за Ријечку Нахију *bl̦ũda* ‘чинија’ (Der štokavische Dialekt, 166), у источној Србији налазимо *блу́де, блу́це* ‘чанак’ (тимочко-лужнички говор, А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Срп. етн. зб. I, 149). У бугарском језику сѐ тако исто каже *blúdo* ‘Schüssel’ (Бернекер, Sl. etym. Wb., s. v.). RJA бележи *bl̦ûdo* n., почевши од XIV в. (имају је Микаља и Стулић). Као што се види, ова реч — непозната књижевноме језику — била је некада врло распрострањена, па се делимично одржала до данас.

Налазимо је и у албанском језику као *blude, bludë* ‘scodella di legno’ (F. Cordignano, Diz. alb.-ital. e ital.-alb., parte albanese-italiana, s. v. blude).

2. *бркати.* *bŕkati—bȓčêm* тумачи RJA (s. v. bŕkati 2) као ‘pulsare, horrere, turbare’, а налази га само код Белостенца. У Вуковом Рј. налазимо једино *бр́кати—бр̑кâм* ‘in Unordnung bringen, miscere et turbare’, а тако исто код Миклошича (Etym. Wb. der sl. Spr. s. berka-) налазимо само овакво или слично значење у разним словенским језицима. У народном говору Скопске Црне Горе постоји *бр́кам* ‘гоним’ (Кучевиште, А. Петровић — грађа САН), што показује да је и значење ‘гурати, терати’ такође старо. Биће са овим у вези и чешко *brk* ‘Schwungfeder’, *brkati* ‘fliegen’ (исп. Миклошича, о. с., s. berkŭ). Значило би да је RJA у праву кад *bŕkati—bȓčêm* везује за *bŕkati—bŕkâm* (s. v. bŕkati).

Основно значење ће бити ‘гурати’ и сл., као што показују словенски језици: рус. *брыка́ть* ‘ausschlagen’, пољ. *brykać* ‘id’, *bryknąć* ‘davonlaufen’, украј. *brykáty* ‘laufen’; рус. *брука́ть* ‘mit den Hinterfüssen ausschlagen, stossen’, које Бернекер (о. с., s. v. brykajǫ) доводи у везу са литавским *brùkti* ‘zwängen, mit Gewalt hineinstecken’ итд.). Овамо ће ићи и

рус. *брука́ть, бруха́ть* ʻwerfenʼ, српскохрв. *brȕknêm-brúknuti* ʻhervorbrechenʼ, словеначко *brúhati* ʻauswerfen, speienʼ и сл., иако Бернекер (o. c., s. v. brukajǫ) не везује ове две групе, него за последњу допушта да је сродна са *bruja* ʻStrömungʼ итд. Као што се види, бар у јужнословенским језицима треба, поред *-ru-*, рачунати и са *-ръ-* (тј. *-оу̯-*: *-й-*).

3. *врах*. Још Миклошич је ст. сл. врахъ ʻtrituratioʼ, буг. *vrah*, украј. *voroch* ʻHaufeʼ, рус. *vorochъ* протумачио према глаголу врѣшти итд. (o. c., s. verch- 2). Он је (l. c.) показао да реч постоји и у румунском језику: *vrav*, *vraf* ʻHaufe gedroschenen Getreidesʼ; за румунски дијалекат Неготинске Крајине бележи М. Станојевић *vráu* ʻгомилаʼ (Срп. дијал. зб. III, 180). У албанском језику *vrah* значи ʻгомила, снопʼ (в. ЈФ III, 200).

Остаје овде само да наведемо потврду за облик **vrachъ* из наших говора, пошто код Миклошича (l. c.) налазимо за српскохрватски само изведено *vršaj*. Забележене су ове потврде: *вра* m.; pl *вра́ове* ʻгомилаʼ (Леновац у тимочком крају, М. Станојевић, Срп. дијал. зб. III, 180), *вра́* ʻвршајʼ, ʻкад се снопови поређају на гомилуʼ (М. Станојевић — грађа САН), *вр̍а* [тј. *vр̥́а*] ʻгомилаʼ (тимочко-лужнички говор; Врање, А. Белић, o. c., 305), *на врау* ʻна гомилиʼ (Ј. Хаџи-Васиљевић — грађа САН), *вра* ʻвршајʼ (Сретечка Жупа код Призрена, М. Симић — грађа САН). Као што се види, реч је позната у широкој области призренско-тимочких говора.

4. *гвирити*. Вуков Рјечник има *гви́рити - гви́рӣм* ʻdie Augen worauf fest halten, oculis defixisʼ и *гви́рати - гвӣрам* ʻvide гвиритиʼ. Бернекер српскохрватско *gvèrōk* ʻschielend; blödsichtigʼ и код Стулића *gveriti* ʻschielenʼ изводи од тал. *guercio* ʻschielend, schlief blickendʼ, али за *гвирити* каже да јако потсећа на литавско *žvaĩras* ʻschielendʼ, *žvairė́ti* ʻschielenʼ, само да је тешко објаснити словенско *g-* према литавском *ž-* (o. c., s. v. gvèrōk).

О српскоме *гви́рити* (и *ви́рити*) говори А. А. Шахматов (Очерки древн. періода ист. русскаго языка, Петроградъ 1915, 36) и пореди га са истим литавским речима. Да би

оправдао словенско *g-* према литавскоме *ž-*, он наводи рус. дијал. *гверста* ʻкрупный песокъ, гравіи̓ и сл., којем опет одговара литавска реч са почетним *ž-*: *žvirgždas*. Шахматов (l. c.) узима такође у обзир пољско *gwiazda* према рус. *звездá*, српскохрв. *звéзда*, па претпоставља у свим овим речима спирант *γ, из којег би се развило са једне стране *z-* а са друге *g-*[1].

Без обзира на Шахматовљеву теорију о општесловенскоме *γ (које би и по постању одговарало безвучноме *х*) — факат је да имамо не само у *zvězda*: *gvězda* алтернацију *z-*: *g-*, него и у друге две поменуте речи са почетним *gv-*.

Са руским *гверста* ʻкрупный песокъ̓ тачно се слаже српскохрв. *зв̑рст* m. ʻмекан камен, од кога се кад се стуче мијесе цријепње̓ (у Црној Гори, Вуков Рј.).

Тако исто поред *гвúрити* у Београду се говори и *звúрити* ʻгледати са полуотвореним очима; гледати кроз полуотворена врата или прозор̓; на Косову се говори *просвӣрѐт* (Елезовић, о. с., s. v.); код Вука имамо *звјѐрати* ʻscheu umherblicken, pavide circumspicio̓ (Рј., s. v.).

Према томе, за *гвúрити* нема разлога претпостављати талијански утицај.

5. *гиба*. Општесловенско *gyb-/gub-* има углавном два значења: а) гинути, б) нестајати. Иако је у српскохрватском језику варијанта *gyb-* углавном уопштена код првог значења, а варијанта *gub-* код другог (исп. *гѝнути*: *гу̏бити*, поред *по-гу̏бити*), ипак имамо забележену и прву варијанту у значењу ʻгубити̓: код Стулића (само код њега) налазимо за *giba* значење ʻamissio̓ поред значења ʻpericulum̓ (види и RJA s. v.). Да *gyb-* ʻгубити̓ и иначе није непознато јужнословенским језицима, показује македонско 3 аог. sg. *se gíbna* ʻизгуби се̓ (Неволани у Јегејској Македонији, A. Mazon, Contes slaves de la Macédoine Sud-Orientale, Paris 1923, 78, 79), а тако исто и словеначко *izgíbati* ʻverschwinden̓, буг.

---

[1] Али има и других тумачења; Х. Барић, например, код *gvězda* допушта стари индоевропски дублет: **ĝhu̯ai-: *ghu̯ai-* (Глас С.К.А. 124, 48—50); други говоре о дисимилацији због *z* у другом слогу, итд.

zagínъ, zagínuvam 'schwinde dahin' (Бернекер, o. c.. s. v., gybǫ). Исп. и чеш. *hynouti* 'vergehen', пољ. *ginąć* 'verloren gehen, verschwinden' (l. c.).

6. **гром.* Српскохрватско *гро̀мача* 'Haufen' Бернекер (o. c., s. v. gramada) доводи у везу са санскритским *grámas* 'Haufen, Schar...', са лат. *gremium* 'Schoss, Armvoll', ст. енгл. *crammian* 'anfüllen' итд. У ве́ћини словенских језика овај корен се јавља са проширењем *-ada*: рус. *грома́да*, украј. *hromáda*, српскохрв. *грама̀да* у значењу 'гомила' и сл. Али баш у нашем језику очувало се и непроширено *grom-*: part. act. *угрома́ло* 'отежало' (Темска на територији тимочко-лужничког говора, Белић o. c., 590). А такође осим *гро̀мача* постоје и друга образовања без наставка *-ada*: исп. код Вука *гро̑мōран* 'велики, незграпан' (у Црној Гори; рус. *огро́мный* 'ungeheuer gross'), *сгромињати се* (sic!) 'сурвати се, пасти' (Црна Гора, Л. Рогановић — грађа САН), *gromìńati se* 'падати с лупом' (RJA).

Бернекер (o. c., s. v. gramada) српскохрватско *гро̀мила* итд. тумачи укрштањем типа *gramada* и сл. са *го̀мила*; али овде можемо имати и нешто друго: наше *грому̀љица* исп. са латинским *grūmulus* 'Haufen'.

И руско *огро́мный* 'ungeheuer gross' неће бити у вези са *gromъ* 'Donner' итд., како то узима Бернекер (o. c., s. v. gromъ), него је очигледно у вези са овим кореном *grom-* 'гомила', како је то овде и претпостављено.

7. *гулити.* Поред облика̂ са почетним *g-* постоје и облици са почетним *ž-*. Бернекер (o. c., s. v. gul'ǫ) тумачи ову варијанту *žul'ǫ—žuliti* као аблаутни степен са *-eu-* иза **g-*.

Овде можемо да наведемо неколико потврда да би се видело да је варијанта са *ž-* код нас прилично распрострањена.

У Црној Гори Вук бележи *жу́лити* 'vide гулити'. Код О. Колмана (ЈФ VIII, 270) налазимо: „у Црној се Гори *жули* кукуруз, смоква или кромпир". И Б. Милетић налази у Црној Гори *жӯлит* 'гулити' (Црмнички говор, Срп. дијал. зб. IX, 367). На Косову имамо *ожӯљит* 'огулити' (Елезовић o. c.,

s. v.). Вук за Срем бележи *жу̏љати* ʻн. п. гумно, т.ј. мотиком кресати траву по њемуʼ. И у словеначком језику налазимо *zúljenje* ʻReiben und Drückenʼ (в. ЈФ VIII, 271); у руском језику *жулик* значи ʻножʼ (Младенов, Етим. и прав. речн. на бълг. кн. ез., s. v. жуля). Најзад, овамо иде и *жу̑љ* нашег књижевног језика.

Код Стулића постоје две засебне речи: *xūliti* [= жу́лити] ʻmordere, brucciare, frizzare, ureraʼ и *xūljiti* [=жу́љити] ʻfar il calloʼ.

Основно би значење било ʻгрепстиʼ, ʻкидатиʼ и сл. (исп. код Бернекера, l. c., словеначко *gúliti* ʻwetzen, reibenʼ, украј. дијал. *húłyj* ʻhornlosʼ).

Али уз *xūljiti* ʻfar il calloʼ Стулић даје из Златарића и *xūljenje* [=жу́љење] ʻfatica, travaglio, labor, operaʼ. Истина, одбацујући Вајаново слагање са Стулићевим тумачењем Златарићевог текста, О. Колман (о. с., 271) мисли да је *xūljenje* уствари погрешна транскрипција Златарићеве графије за *живљење*. Али била она погрешна или не, *жуљење* у значењу ʻfatica, travaglioʼ и сл. постоји. Сам Колман (ibid., 270) наводи из Црне Горе пример: „Данас сам се *ожулио* ка̑ коњ!“, где је очигледно значење *ожулио* = ʻнамучиоʼ.

Питање је само: је ли *жулити* ʻмучити се, радитиʼ у каквој вези са *жулити* ʻгулити, кидатиʼ. Ја мислим — да јесте. Код Колмана налазимо и словеначко *žúljenje* које поред значења ʻReiben und Drückenʼ има и фигуративно значење ʻErpressungenʼ. Ова су значења уопште сродна. Исп., например, општесловенско *mozolʼь* ʻжуљ, плик, ранаʼ итд. са украјинским *mozôlʼ* ʻschwere Arbeitʼ (в. мој чланак у Н. Ј. н. с. св. 3—4, 132)*). А да и варијанта са почетним *g-* има и ово друго значење, показује београдско (вулгарно) *гу́лити у̏збрдо* ʻићи узбрдо с напором, мучити се пењући сеʼ.

Формална страна не задаје нарочитих тешкоћа. Од првобитног *жул-ити* (у првом значењу) добили смо *жу̑љ*, а после од готовога *жуљ* — *жуљити* (које опет може добити и апстрактно значење ʻтиштати психичкиʼ); доцније је *жуљити* могло добити и значење ʻгулитиʼ (в. горе Елезовићев при-

*) Исп. такође *цепати дрва: срце се цепа; кидати се* ʻмучити се (психички)ʼ.

мер). Варијанта *жулити* сачувала је оба стара значења. Тако за бачко буњевачко *жýљит* 'гужвати' не можемо са сигурношћу рећи је ли настало преко значења 'гулити' или преко значења 'гњавити, мучити'.

Није јасно је ли у каквој вези са наведеним речима *žûļba* 'жеља', које је Решетар забележио из Прчања и које он тумачи од **žuđba* преко **žujba* (о. с., 316). Врло је карактеристично да су поменуто *žuļeńe* код Златарића преписивачи у неким рукописима забележили и као *žuđeńe* (Колман, о. с., 270, према Вајану) — па макар цело место било погрешно схваћено од преписивача. Није сасвим вероватно да би *žuļba, žuļeńe* 'жеља' могло бити у вези по значењу са *žuļeńe* 'мука, рад'; али ипак се може наћи сличан семантички однос у *стрâст* 'жудња' према *страдање*. У томе случају имали бисмо уз једно значење глагола *жýлити* — именицу *жŷљ*, а уз друго — именицу *жŷљба*.

8. *гутати*. Бернекер (о. с., s. v. glъtъ) каже да је код словенског *gḷtati* итд. индоевропско **gel-*, а свакако и **g^{u}el-*, па упућује на *žьrǫ — žerti*.

У српскохрватском језику поред *gu-* налазимо и *žu-*: исп. *жутавица* 'уста' у шатровачком (Ж. Петковић, Језик наших шатроваца, Београд 1928, 32). Овамо свакако иде и *жловрњати* 'јести', врањско *жљуван* 'безуб' (в. мој чланак у Н.Ј. н.с. I, св. 7—8, 319), а можда и београдско вулгарно *жњýвати* 'јести'.

Код *жутавица* бисмо имали **glъ-*; код друге три речи — *жло-, жљу-* (*жњу-*) — група *-ло-, -љу-* морала би се тумачити од неког другог аблаутног степена. Осим редукованог степена познат је и степен *-ly-*: исп. *глива* 'гута' (Момина Клисура код Алексинца, Д. Симоновић — грађа САН), старосрпски *poglitati* 'καταπίνειν', украј. *hłytáty*, старопољски *po-głytać* 'devorare' итд. (Бернекер, о. с., s. v. glъtъ). У нашем случају требало би претпоставити неку трећу коренску варијанту, *-lu-*, која се можда налази у чешком *klutati* (l. с.).

Овде је потребно објаснити и сугласник *ž-*; очекивали бисмо место њега или *g-* или **z-*. Вероватно смо имали

*zl > žl, žľ гласовним путем (в. о томе код речи *шљука* итд. у моме поменутом чланку, 318—322).

Најзад, што се образовања са *-va-* тиче, исп. *жљуван* са *гливати*.

9. *дрихати*. RJA бележи из Дубровника *dríhati* 'tvrdo, slatko spavati', а налази тај глагол и код Стулића. Решетар (o. c., 310) такође за Дубровник даје *zadríhati* 'чврсто заспати', П. Шоћ (грађа САН) у Црној Гори налази *дривāт*, *дрифāт*, *дрӣфӣт* 'спавати'. На Косову, најзад, налазимо *дрњат* 'чмавати' (Елезовић, o. c., 115).

Још у RJA се наводи рус. *дрихать*, чеш. *dřihmati*, *dřihnati* и сматра се да је истог порекла као и *drijemati;* а да индоевропски језици знају и за образовање без елемента *-m-*, показује санскритско *drā́ti*, *drā́yatē* 'schläft', грч. δαρθάνω 'schlafe' (Бернекер, o. c., s. v. drĕm'ǫ).

Косовски облик *дрњат* можда се може поредити са чешким *dřihnati* (само је проблем у чешкоме *h*).

10. *јашка*. Имамо овај материјал: *jätka* 'materija u sirištu' у Крагујевцу (RJA s. v.), *jäшка* 'језгра ораха и лешника' (Лепеница, М. Ризнић — грађа САН), *jáшка* 'језгра' (средњи Тимок, М. Станојевић — грађа САН), *јашка* 'id.' (Момина Клисура код Алексинца, Д. Симоновић — грађа САН), *jätke* 'mezgra od mlada oraha' (по Л. Ђорђевићу, RJA).

У бугарском језику имамо *jéдка, jъдка* 'Kern' (Бернекер, o. c., s. v. jędrъ).

Да бугарских варијаната нема, могло би се мислити на корен *ěd-* 'јести'; овако се мора узимати *jęd-*, које налазимо у *jędrъ*, *jędro* итд., како и чини Бернекер, који словенске речи доводи у везу са летским *idrs* 'Kern', грчким ἁδρός 'voll, ausgewachsen..., dicht' (=индоевр. *i̯n̥d-ro-); в. код њега s. v. jędrъ.

То би значило да у *јашка* у Србији имамо један случај промене *ję > ja*.

11. *крушиши*. У нашем језику и *крушиши* и *грушиши* има значење 'разбити у парчад' и сл. Пошто у словенским јези-

цима алтернација *k-*/*g-* не може да се објасни гласовним путем, то је јасно да су у питању две различите речи.

Потврде за ове варијанте:

а) ***кру́шити*** ʿbröckeln, carpo, н. п. соʾ (Вуков Рј.), ***скру̏шит*** ʿскрхати, разбити у парчадʾ (Елезовић, о. с., 237);

б) *гру́шити* 1) ʿн. п. со, тј. утући је, али да не буде врло ситна, stossen, tundoʾ, 2) ʿјечам. кад хоће да се меље, enthülsen (durch Schlagen), tundendo siliqua spoliare cf. грухатиʾ (Вуков Рј.), *сгру̏шит* (sic!) ʿскрхати, разбити у парчадʾ (Елезовић, о. с., 211), *огрушити* (Лесковац, Ј. Цветковић — грађа САН), *огрушити* ʿоронити се (напр. зид)ʾ (Врање и околина, М. Влајинац — грађа САН).

Јасно је да је прво, варијанта са *k-*, у вези са рус. *крушить* ʿzertrümmernʾ итд., са чеш. дијал. *kruchý* ʿzerbrechlichʾ, украј. *kruchýj* ʿid.ʾ, са рус. *крух* ʿSplitter, Stückʾ, буг. *kruh* ʿKlumpen Salzʾ итд. — и да све стоји у вези са грч. *χρούω* ʿstosse, schlageʾ, лит. *kriauszýti*, лет. *kráusêt* ʿstampfenʾ итд. (Бернекер, о. с., s. v. kruchъ).

Друга варијанта, она са *g-*, у вези је са српскохрв. *гру́хати* ʿmit Krachen schlagen; durch Schlagen enthülsenʾ, буг. *grúham* ʿzerstosseʾ, словеначким *grúšati* ʿzerbröckelnʾ, *grúša* ʿgrober Sand, Schotterʾ итд. Ако није ономатопејског порекла, могло би бити у вези са лат. *in-gruo* ʿstürze mit Heftigkeit herein, breche hereinʾ, средњедоњонемачким *grūs* ʿzerbröckelte Steine, Kiesʾ итд. (Бернекер, о. с., s. v. gruchajǫ).

Међутим, било је додира између типова *kruš-*, и *gruš-*. Како показује већина словенских језика, *грушити* је само српскохрватско образовање, дакле ново (рус. дијал. *гру́хнуться*, пољ. *gruchnąć* итд., Бернекер, о. с., s. v. gruchajǫ). Напротив, *крушити* је старо образовање, јер поред *krъchati* налазимо и *krušiti* у већини словенских језика: ст. сл. **съ-кроушити** ʿzerbrechenʾ, рус. *крушить* ʿzertrümmernʾ украј., *krúšyty* ʿzerbrechen, zertrümmernʾ, чешки *krušiti* ʿzerbrechen, zermalmenʾ, пољ. *kruszyć*, горњолуж. *krušić* ʿzerstückenʾ итд. (Бернекер, о. с., s. v. kruchъ). То значи да је од *гру́хати* наслањањем на *кру́шити* постало *гру́шити*. Посредник у том процесу био је

свакако деминутивни глагол *грŷшкати* ʻн.п. кошуљу, перући је држећи један крај у рукама лупати доље о камен или о даску на чему се пере, stossen, tundereʼ (Вуков Рј.) — који се могао осетити, изузевши алтернацију *k*-: *g*-, као деминутив од *крŷшити* (исп. *дра̂жити*: *дра̂шкати*, где имамо исто образовање и исти акценатски однос).

12. *кукла*. Реч није словенског порекла, али је стара позајмица, јер је има у већини словенских језика. Свакако је од грчког κούκλα ʻPuppeʼ, које је прешло и у турски језик (Бернекер, o. c., s. v.). Бернекер је бележи за руски, украјински и бугарски језик; у пољски је ушла из руског; RJA и за наш и чешки језик.

RJA вели за ову реч да се данас код нас говори у источној Србији (s. v.).

Овде ћу навести материјал из источне Србије и из македонског језика.

а) *ку́кла* ʻлуткаʼ (Ниш, Д. Стојановић — грађа САН), *ку́кла* ʻid.ʼ (Пирот, J. Николић — грађа САН), *кукла* ʻid.ʼ (Врање и окол., М. Влајинац — грађа САН), *кукла* ʻid.ʼ (у дебарској области, С. Костић — грађа САН), *кукла* ʻid.ʼ (Ђевђелија, С. Тановић, Срп. етн. зб. 40, регистар).

б) *кукла* ʻхлебʼ (у Македонији, С. Костић — грађа САН).

в) *скуклил* ʻснебивао се, савио се, скупио сеʼ (Пирот, А. Белић, o. c., 594).

Да су ова значења међу собом сродна, показује рус. *ку́кла* ʻPuppeʼ према буг. *kukla* ʻArt Kuchenʼ (Бернекер, l. c.), а тако исто и албанско *kukull* ʻбеба, луткаʼ према албанском *kùkul* ʻмехур, чаура, свилена бубаʼ (Cordignano, o. c., 86).

13. *лигура*. Врло раширена реч у нашим централним и и западним крајевима:

лигурати се ʻсанкати сеʼ (Ужички округ, М. Поповић), *лигŷрати се* ʻвозити се на лигурамаʼ (Драгачево, Р. Ковачевић), *лѝгуре* ʻмале клизаљкеʼ (Пљевље, Ружичић), *лѝгуре* ʻмале санкеʼ (Сарајево, Фоча, J. Поповић), *лѝгуре* ʻсправа слична санкама (за вучу сена)ʼ (Дробњаци, Пива и Шаранци, М. Томић), *лѝгуре* ʻдрвене клизаљкеʼ (Бос. Крајина, Д. Закић).

лигуре „за вожење камена“ (кнински крај. С. Симић), *лйгуре* ‘справа за вучење клада’ (Лика, J. Воркапић) — све из грађе САН. У RJA има потврда само из Ужица и Србије (од Љ. Стојановића).

Бернекер (о. с., s. v. lyža) наводи рус. *лы́жа* ‘Schneeschuh; Schlittenbalken; Barkenkiel’, *лы́жва* ‘Art Barke auf dem Dnepr und Bug’, укр. *łýžva* ‘Schlittschuh’, пољ. *łyżwa* ‘id.; flaches langes Boot’; чеш. *lyže* ‘Ski’ je из руског. Он мисли, насупрот Миклошичу, да реч нема везе са *lъžica*, него да ће бити од **lyz-* које налазимо у рус. дијал. *лызгáть* ‘auf dem Eise gleiten’, буг. *lizgam se* ‘laufe Schlittschuh’ итд., а које je у вези са лит. *šliūžės* ‘Schlittschuhe’, холанд. *sluiken* ‘schleichen’ итд. Али како онда објаснити српскохрватске облике?

14. *обићи*. Ова реч има поред осталих својих значења и значење: ‘окушати, пробати, прегледати’.

Тако Вуков Рј. бележи *обúћи* 3 ‘versuchen, tento, gusto’, у RJA под *obići* имамо ‘vidjeti, ogledati, razgledati’ са доста потврда, у Мостару *obać, obić* ‘прегледати’ (М. Милас, Rad J. Ak. 153, 88); у источној Србији имамо: *обилази* ‘проба, куша’ (Срез бољевачки, С. Грбић, Срп. етн. зб. 32, 186); *ōпóдим* ‘окушам’ (Сврљ. Тимок, М. Станојевић, Срп. дијал. зб. III, 186); *ōпáџам* ‘кушам’ (ibid.), ‘осећам’ (у тимочком крају, М. Станојевић, Зб. прил. за позн. Тим. Крај. I, 139). Код облика *ōпóдим, ōпáџам* имамо уствари **ophodim, *ophađam* (исп. у зап. крајевима *йохáђати*; у чакав. говору *prihājāt* ‘долазити’ — у Пазину, поменути изв., 55). И у етимолошком речнику Бернекеровом под речју *idǫ—iti* налазимо српскохрв. *obići* ‘umgehen; besuchen; versuchen’. Па ипак, овај развитак глагола *обићи* je секундаран.

Још 1905 године, у своме делу „Дијалекти источне и јужне Србије“, проф. Белић бележи императив *обúџ* ‘пробај, окушај’ (Извор-Јаловик у тимочко-лужничкој говорној области, о. с., 179; затим у својој критици књиге О. Брока у Срп. дијал. зб. II, 102) и тумачи га као стари *императив *обвиџ* (исп. *виђи*!) *од глагола viděti*. Ово објашњење се потврђује већим бројем различитих дијалекатских облика овога глагола.

RJA *obiditi* упућује на *obići* 1 h [огледати, окушати, пробати]; уз глагол иду и именице *ȍbid* ʻogled, probaʼ (код Богишића — RJA), *obida* ʻv. obidʼ (код Јовићевића — RJA). У Црмници имамо *обидоа̂* ʻпробаоʼ (Б. Милетић, о. с., 305), на Косову *обӣднут*, *обӣднӯт* ʻокусити, пробатиʼ (Елезовић, о. с., s. v.), у Македонији: *обидуваме* ʻпробамо, кушамоʼ (Ђ. Пуљевски, о. с., 15), **убидети* ʻобићи, посетити; пробати јелоʼ (Ђевђелија, С. Тановић, о. с., регистар).

Као што се види, сви ови облици — или су непосредно од *vidĕti* (напр. у западнијим крајевима *obiditi: viditi*) или показују да нису постали од *ѝћи*. Тек секундарно су се — преко императива — везали са глаголом *ѝћи*; или су добили нарочито образовање.

Овакво тумачење потврђује и материјал осталих словенских језика: осим српскохрватског и македонског језика — нигде иначе *obiti* нема значење ʻпробати, кушатиʼ (исп. Бернекера, о. с., s. v. idǫ).

15. *секнути*. У источној Србији проф. Белић је забележио *се́кни се*! ʻсклони сеʼ (Врање, о. с., 642), *уси́чкам* ʻселимʼ (тимочко-лужнички говор, о. с., 525). Исп. у западним крајевима *усе́кнути се*.

У Вуковом Рјечнику (s. v. *сјȅкнути*) немамо овога значења; али у нашем језику имамо реч *ȍсека* (исп. Скока у Radu J. Ak. 272).

Са овим речима је свакако у вези рус. *osoka* ʻendroit où l'animal est traquéʼ*) (Миклошич, о. с., s. sek- 1), које Миклошич, уз извесну опрезност, доводи у везу са литавским *sekti* ʻfolgenʼ (l. c.).

Основно значење слов. речи би, дакле, било ʻићи унатрагʼ, ʻићи иза некогʼ, ʻкретати се кришом некоме иза леђаʼ. Одавде би било можда разумљиво и значење *сјȅкнути* које Вук даје под 2): ʻсјекну ме (н. п.) у крстима, т.ј. забоље ме у један пут, stechen, pungoʼ, а можда и значења под 1) и 3): ʻstechen (von der Schlange), pungere: сјекни ка' змија из кругаʼ; ʻсјекну куга, т.ј. удари, појави се, ausbrechen (von der Pest), erumpereʼ. Али, свакако, са сигурношћу се то не може рећи.

---

*) *traquer*=гонити дивљач, правити хајку.

16. *сӣасӣ*. Код Вука имамо *сӣа̑сӣ* f. 'н.п. сњежана (кад падне многи снијег), der Fall, casus, lapsus', у Црној Гори. Семантички однос је стар: исп. код Миклошича (o. c., s. pad-) румунско *zăpadă* 'Schnee'. Зато неће бити сасвим у праву Е. Бурсие (Eléments de Linguistique Romane[3], Paris 1930, 569) кад каже да је промена значења од слов. *zapadъ* 'chute' до рум. *zăpadă* 'neige' — ствар развитка румунског језика: услова је било већ на словенском терену.

17. *сӣрв*.

а) *сӣр̂в* 'Reste eines vom Wolfe gefressenen Viehes, reliquiae cadaveris' (Вуков Рј. s. v.); *сӣр̀вина* 'das Aas, cadaver' (ibid.), *сӣр́виӣи* 'н.п. собу, vide кртожити [Unrath machen im Zimmer]' (у Срему, ibid.), *расӣр̂виллǫ се* 'начинио се неред, ђубре' (код суботичких Буњеваца, по мојим белешкама), *сӣр̄ви̏ӣ* 'правити ђубре, неред' (Косово, Елезовић, o. c., s. v.), *сӣрви, сӣрвоље, исӣрви* 'распе, растури, 'испросипа' (Момина Клисура, Д. Симоновић — грађа САН), *ӣосӣрви́ло се* 'погубило се' (Заплање, Белић, o. c., 595), *сӣр́ви се* 'просипа се' (Књажевац, ibid., 536), *сӣрво́љ* m. 'стрмнина, стрмна жита' (Сврљ. Тимок, М. Станојевић, Срп. дијал. зб. III, 191);

б) *сӣро̀во* n. 'der Haufen vom Sturme abgeschüttelter Früchte; лежи *сӣрово* (испод јабука, испод шљива итд.)' (Вуков Рј., s. v.) *сӣро̂в* 'жито, воће кад се проспе, попада' (Елезовић, o. c., s. v.), *сӣро́виш* 'изгубиш' (у тимочко-лужничком говору (Белић, o. c., 536), *исӣро́вим* 'изгубим; кад се на вашару дете изгуби од мајке' (ист. Србија, М. Станојевић — грађа САН), *исӣро́вим се* 'изгубим се; fig. нестанем, напр. младост' (Штрпци у ист. Србији, Ж. Стефановић — грађа САН);

в) *ӣрови се* 'мре се' (Округ тимочки, П. Милошаковић — грађа САН), *ӣрове́ње* 'губљење ствари' (ист. Србија, М. Станојевић — грађа САН), *ӣровија* 'штета' (Врање, Т. Димитријевић — грађа САН), *ӣрова* 'троха' [мрва] (Врање и окол., М. Влајинац — грађа САН);

г) *исӣра́в* m., *оӣићи у исӣрав:* „употребити нешто само да се није куповало узалуд, само да се не баци на ђубре" (Врање, М. Влајинац — грађа САН);

д) *трӧја* f. ʻталогʼ (Дубица у Хрватској, М. и М. Хрваћанин — грађа САН), *тро́ја* ʻмрваʼ (Ср. Тимок, М. Станојевић; Књажевац, В. Станојевић — оба из грађе САН).

Имамо, дакле, *strov-*, *trov-*, *strav-* и *troj-*.

Етимологија ових речи је јасна; али се оне не своде све на исти тип.

Корен је — општи за све ове речи — слов. **tьr-/ *ter-*, онај који налазимо у **тьрѫ — тр҄ѣти** (Миклошич, о. с., s. ter-). Из овог значења ʻreibenʼ и сл. развило се значење разноврсних отпадака: исп. пољ. *tryna* ʻFeilstaubʼ, српскохрв. *тр̑ице*, *триње*, пољ. *patroch*, *potroch* ʻpyłek, drobne okruchyʼ, укр. *tračyna* ʻSägespäneʼ и сл.

Код типа *stṛv-* (са депрефиксацијом *tṛv-*) имамо старину: исп. ст. сл. **стръво** ʻcadaverʼ, пољ. *ścierw*, рус. *stervo* итд. (Миклошич, 1. с.).

Код типова *тров-*, *трој-* имамо друго образовање, опет старо: *трова*, *троја* ʻмрва, талогʼ исп. са Вуковим *трӧха* ʻvide мрваʼ, са поменутим пољским *pa-troch* и сл. и са глаголом *тро̏шити*.

Код типа *strov-* имамо вероватно контаминацију варијанте *stṛv-*, са старим *-v-*, и варијанте *trov-* < *troch-*; али је *trov-* могло постати и накнадно, од *strov-*, исто онако као што је и *tṛv-* постало од *stṛv-* (напр. *ис+стровим* > *истровим* > *ис-тровим* и сл.).

Што се тиче типа *истра́в*, његов вокализам није јасан.

Као што се види, дакле, овде имамо један широко распрострањени словенски корен (**ter-*); али се он разгранао у више праваца, па су се две такве гране поново среле (*trъv-*: *troch-*).

18. *тећи*. Поред својих осталих значења овај глагол значи ʻзарађиватиʼ: *сте̏ћи* ʻзарадитиʼ. Из овог значења се лако објашњава *потећи*, *затећи* ʻизгубитиʼ (али зашто са оваквим префиксима?), које налазимо у источној Србији: 3 pl. *поти́кау се* ʻизгубе се, униште сеʼ (Ниш, А. Белић, о. с., 525), *потика, -ује* ʻпогуби, ишчезнеʼ (Момина Клисура, Д. Симоновић — грађа САН), *потика́ло се* ʻпогубило сеʼ (Књажевац, А. Белић, о. с., 592).

19. *ѿоња*. Код Вука: *ѿѐња*, ‘tempestatis genus’, у Црној Гори ‘смрад’, *ѿѐњ*, ‘id.’ у Грбљу; иначе имамо: *ѿѐња* ‘влага, мемла’ (Славонија, Л. Богдановић — грађа САН), *ѿѐња* ‘облак прашине’ (Бачка, Т. Остојић — грађа САН), *ѿѐња* f. ‘влага, мемла’ (Ресава, Т. Бушетић — грађа САН), *ѿо́ња* f. ‘тишина у ваздуху, запара пред олују, тиха вода’ (Ресава, Ђ. Мелентијевић — грађа САН).

Је ли у вези са рус. дијал. *твань* ‘Sumpf’, белорус. *tvań* ‘id.’, које Миклошич (о. с., s. v. tvanĭ) изводи *од* литавског *tvanas* ‘Überschwemmung’? Можда се догодило и мешање са речју *вȍњ*, *вȍња*.

20. *ѿук*. И у нашем језику се налази *ѿук* m. ‘маст на површини јела’ (Врање и околина, М. Влајинац — грађа САН); исти облик и значење бележи се у македонском језику: *ѿук* ‘маст’ (Ђевђелија, С. Тановић, Срп. етн. зб. 32, 240; Галичник, Р. Огњановић — грађа САН; Пехчево — по усменом саопштењу П. Ивића, асистента САН); у Галичнику проф. Белић бележи 1 sg. aor. *наѿучиф* ‘замастих’ (Галички дијалекат, 213).

За остале слов. језике исп. код Миклошича (о.с., s. tŭ 2), напр., ст. сл. **тоукъ** ‘Fett’, пољ. *tuk*, *tucz* ‘Fett’ итд.

И. Поповић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *„Ваша земља — рекао је он — улаже све своје напоре у конструктивној изградњи".* — У нашој штампи често налазимо погрешке ове врсте. Наша граматика јасно одређује да се уз глаголе који значе кретање употребљава акузатив с предлозима *„у, на, о, под, пред, над,* а уз глаголе који значе мировање — локатив с предлозима *у, на, о* или инструментал с предлозима *под, пред, над.* Тако имамо: И отиде у поље Косово, — Он стајаше у пољу Косову, — Она оде на воду Марицу, — На јунака рана седамнаест, — О раме је пушку обесио, — О рамену танка пушка виси. Према томе, горња реченица треба да гласи: *Ваша земља ... улаже све своје напоре у конструктивну изградњу.*

Писац је направио погрешку, вероватно, на тај начин што је локатив са предлогом *у конструктивној изградњи* механички пренео из једне друкчије стилизоване реченице, из реченице: „Ваша земља *у конструктивној изградњи* улаже све своје напоре за очување мира". Али овде се овај локатив са предлогом налази у вези која је сасвим друге врсте; он је сада ступио у везу са именицом *земља* и са њом чини целину, један појам: *земља у конструктивној изградњи* (исп. земља у рату, држава у опадању, земља у развоју итд.). Овакве синтагме су одредбене атрибутске синтагме, а по пореклу то су допунске предикативне синтагме. Оваква њихова синтаксичка вредност се све више устаљује у нашем књижевном језику. Оне све више и све чешће постају материјал за стварање термина у разним струкама. Исп. *мед у саћу, новац у злату, новац у готову, кукуруз у зрну, кукуруз у клипу, вуна у руну, вино у превирању, воћке у цвету, новац у оптицају* итд.

При стилизовању реченица треба водити рачуна да падежи с предлозима из оваквих синтагми не ступе у везу с прироком. У том случају они се морају управљати према правилу које смо горе навели, тј. значење глагола одређује да ли ће бити употребљен акузатив или локатив, односно инструментал.

И. Ст.

2. *Знао је капетан ... да су тамо десно на истоку Мачке Литке.* — Кад неко прочита ову реченицу, коју смо узели из једног превода с руског, схватиће назив „Мачке Литке" као два номинатива множине женског рода. Тек пошто прочита још петнаестак редова, видеће да је у заблуди: „Ето такве се планине уздижу на дну Белог Мора. Њих је напипао Литке, унео у карту и отада се оне зову Мачке Литке."

Ово је прилично типична грешка која се провлачи у последње време у нашој штампи, нарочито у преводима с руског. Руси не мењају страна презимена мушког рода која се свршавају на самогласник; код нас је, напротив, њихова промена уобичајена: Русо-Русоа, Хаксли-Хакслија, Линде-Линдеа итд. Дакле, и генитив од *Литке* — гласи *Литкеа.* Али то није све. Руси употребљавају присвојне придеве само у интимном, фамилијарном говору; иначе се служе присвојним генитивом. Код нас, међутим, и овде би ваљало употребити присвојни придев; према томе, назив тих подводних стена у Белом Мору требало би да гласи: „Литкеове Мачке".

К. Т.

3. *Један поуган пример.* — Како не треба писати, показује нам следећа реченице: „У вези са женидбом Костићевом имућном Сомборкињом, Јулијаном Паланачком, причало се у Војводини да је она била покварена благодарећи само Костићевој небризи и заборавности". У овој реченици има приличан број, што мањих што већих, погрешака, стилских и граматичких, и зато ћемо их анализирати редом.

Шест инструментала један за другим (од *женидбом* до *Паланачком)* звучи сувише монотоно; у стилизацији је требало избећи бар неки од њих. А избегли би се употребом субјекатског генитива — *женидбом Лазе Костића.* У том случају читалац не би дошао у евентуалну могућност да оно *Костићевом имућном Сомборкињом* разуме као припадање имућне Сомборкиње Костићу.

Уобичајено је да се код женских лица мења само име, док презиме остаје непромењено. Дакле: од Јулијане Паланачки, Јулијани Паланачки, с Јулијаном Паланачки и сл. У оваквој упореби презимена — ето и друге могућности за смањење броја инструментала.

Јулијаном Паланачком није апозиција, да би је било потребно ставити међу запете, већ је, као допуна, у непосредној вези са *имућном Сомборкињом.*

И даље. Женидба Костићева била је покварена (што постаје јасно тек у даљем тексту) не *благодарећи* (боље је *захваљујући)* Костићевој небризи и заборавности, већ *због* Костићеве небриге и заборавности, јер неко може постићи нешто (добро или рђаво) захваљујући нечему (Савладао је све препреке захваљујући својој енергичности, — Успео је да се увуче у наше редове захваљујући нашој небудности), тј. онај који успе у нечему има да захвали ономе што му је омогућило успех. До кварења женидбе, међутим, није дошло зато што је неко желео да то постигне, што је ишао за тим да је поквари, већ као последица К. небриге и заборавности, дакле, због тога.

Небрига по Вуку homo nihil curans — човек који се ни за шта не брине, а за значење у коме је овде та реч употребљена Маретић у своме „Језичном савјетнику" упућује на небрижност, додајући да „може поднијети".

Према томе, цела би реченица, после датих напомена, могла изгледати овако: *У вези са женидбом Лазе Костића имућном Сомборкињом Јулијаном Паланачки причало се у Војводини да је та женидба била покварена само због Костићеве небрижности и заборавности.* Понављање речи *женидба* отклања сваку двосмисленост, које, без те речи, и поред изостављања заменице *она,* још у извесној мери има.

4. *Ко је писац и када је састављена служба архиепископу Никодиму?* — две су мисли, два питања у овој сложеној реченици: *Ко је писац службе архиепископу Никодиму?* и *Када је састављена служба арх. Н.?* Прво питање *ко је писац* тражи генитив (посесивни), а у другоме је *служба архиепископу Никодиму* субјекат, и према томе мора стајати у номинативу. Писац је, међутим, желећи да да̂ сажету реченицу и не водећи рачуна о томе да су то две реченице које имају различне субјекте, погрешио.

Горња реченица би се могла изразити на два начина: *Ко је писац службе архиепископу Никодиму и када је она састављена?* или *Када је састављена служба архиепископу Никодиму и ко је њен писац?*

Св. М.

5. *Све у свему С. М. је овом књигом афирмисао свој песнички таленат.* — Ова реченица налази се у приказу песама једног младог песника у једном књижевном листу. Иако у реченици има само дванаест речи, она даје повода за три напомене:

Прво, реч *афирмисао* употребљена је у облику који се врло ретко среће. Она је страна, а примили смо је од Немаца, код којих гласи affirmieren, па смо је и примили у облику *афирмирати,* по правилу да стране речи примамо с готовим наставком *(интересантан, скандалозан итд.).* Неки наши писци посрбљавају речи с наставком *-ирати* на тај начин што овај страни наставак замењују нашим наставком *-овати.* Реч ипак тим не постаје више српска. А погрешно је овде наставак *-ирао* замењивати наставком *-исао,* јер је и он такође стран. Цео проблем могао би се најбоље решити употребом неке наше речи као: *потврдио* или *доказао.*

Друга напомена односи се на израз *све у свему,* који је превод немачког израза alles in allem, дакле германизам. Овде је требало рећи: *једном речи* или *укратко.*

И место *таленат* ми бисмо у овој реченици употребили домаћу реч *дар,* која значи исто.

6. *Израђено од донешеног материјала.* — У излозима многих радњи у којима се шије рубље или одело може се видети велика хартија с горњим натписом. Као да су се сви мајстори у њима договорили. Ако покушате да некоме од њих обратите пажњу да је реч *донешеног* погрешно написана, он ће вам одговорити да се тако говори и да он, ваљда, зна српски.

Међутим, свако ко је учио српску граматику сетиће се да је правилан облик *донесеног* или *донетог,* јер се трпни придев прави наставком *-ен* који се додаје основи *донес-*.

Што од глагола *доносити* овај облик гласи *доношен,* то несумњиво чини да се и од глагола *донети* трпни придев употребљава с измењеним сугласником у основи. Али ваља знати да се трпни придев ова два глагола различито прави и да се код *доносити,* као и код свих глагола са самогласником *и* у презенту а са *е* или *и* у инфинитиву, мења основни сугласник, а код осталих глагола остаје неизмењен. Зато ваља говорити и писати: *тресен, спасен,* а не, како многи говоре, *трешен, спашен* итд.

7. *И кад се . . . понове ова . . . сведоганства да су аутори филма успели да затрепере у људима универзалну страну допадања* итд. — Глагол *затреперити* употребљен је овде као прелазан. Међутим, *затреперити* је непрелазан глагол, те не може имати објекта, па ни аутори нису могли *затреперити* у људима *универзалну страну* допадања. Они су само могли учинити да та универзална страна у људима затрепери, иако би нам и у овом другом случају писац остао дужан објашњење: шта је то *универзална страна.* Чак и кад су речи употребљене у правилном облику, треба да читалац у њима може наћи јасан смисао.

8. *Увек ће филмски уметник бити у положају да . . . црпи ону привлачност и занимљивост* итд. — Погрешан је облик *црпи,* био би правилан само кад би инфинитив гласио *црпити.* Он заиста тако и гласи у неким нашим говорима. Али пошто је књижевни облик инфинитива црпсти — 3 л. јед. презента је правилно *црпе,* као што треће лице множине гласи *црпу,* а не *црпе.*

Овом приликом треба обратити пажњу и на глагол *дупсти,* који се такође употребљава у погрешном облику *дубити,* што значи „стајати управо” (Вук, Рјечник). А трпни придев од *дупсти* је *дубен.*

9. *Као да немају пред собом жив стваралачки процес рашћења и бујања књижевности . . .* — *Рашћење* је именица начињена од глагола *растити,* са сасвим другим значењем, а не са оним на које се овде мисли. Од *расти* глаголска именица је *растење.*

Св. П.

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 табака или једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; десет, односно пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња претплата износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Претплата се шаље Научној књизи, Цара Уроша 63 (са ознаком „за Наш језик"), чековни рачун 102-901880; телефон 27-495. Рукописе слати коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Београд.

Штампарија и књиговезница „Научна књига" — Београд, Ул. Нар. фронта 12.